

Burg u Brinju i njegova kapela

Dipl. ing. arh. Zorislav Horvat

odgovorni projektant Arhitektonskog
biroa »Centar 51«, Zagreb

Izvoran znanstveni rad

Nikola IV, krčki knez i prvi koji se počeo nazivati Frankopanom, ban i plemeniti muž, sagradio je početkom XV. st. burg u Brinju, kasnije nazivan i Sokolac. Bijaše to izvanredan kompleks, kao što je i odgovaralo najsilnijem čovjeku onodobne Hrvatske. Burg je smješten na kameno uzvišenje posred brinjske doline, kao otok posred jezera. Do danas je ostala sačuvana kapela, iako u jednom stanju, te ruševina branič-kula, dok su obrambeni zidovi i ostali dijelovi burga sačuvani tek u temeljima, ili nešto malo više. Niži dio uzvišenja na kojem se nekad nalazilo naselje bilo je okruženo zidom s pet polukula i ulaznom kulom pravokutnog tlocrta (sl. 1).

Objekti burga bili su raspoređeni duž obrambenih zidova poligonalnog tlocrta bliskog kružnici, tvoreći dvorište u sredini (sl. 2). Na vanjskoj strani osnovnog poligona obrambenih zidova burga bili su priključeni naglašeni volumeni kapele i branič-kule; ova potonja bila je ujedno i ulazna kula burga (sl. 3).

Branič-kula sačuvana je djelomično; točnije rečeno, preostala je tek polovica kule, i to po vertikalnoj raspodjeli. Polovica kule koja nedostaje srušila se u zimi 1900—1901. zbog oslabljenih zidova od prozora i stubišta.¹ Ulazna vrata imala su segmentan nadvoj i okomito-pomičnu rešetku. Pokretnog mosta tu nikad nije bilo, no prema starim tlocrtima² ispred ulaza nalazio se još jedan ograđeni prostor, uz koji se na vanjskoj strani zida nalazio čardak (sl. 4, 5). Gornje etaže branič-kule perforirane su jednostavnim pravokutnim otvorima — barem u sačuvanim dijelovima zida. Kukuljević spominje da su na unutrašnjoj strani branič-kule prozori bili šiljasti³ a Laszowski to isto veli za vrata na toj strani.³ Ulomci jednog gotičkog prozora, vjerojatno onog što ga spominju Kukuljević i Devčić, još se danas mogu naći među kamenjem u podnožju kule (sl. 6b). Sačuvani sjeverni prozor III. kata bio je prilikom neke pregradnje spušten, vjerojatno zbog snižavanja stropa III. kata. Do toga je moglo doći prilikom preuređivanja potkrovlja za bolju obranu i dodavanja maši-kula.

Pročelja branič-kule bila su ukrašena na tri vanjske strane lezenama, po četiri na svakoj strani. Gore, nad

Početkom 15. st. Nikalo IV, Krčki knez sagradio je reprezentativni burg u Brinju. Burg je poligonalnog tlocrta, s kapelom, branič-kulom i stambenim objektima uređenim za ugodno stanovanje. Ovim karakteristikama brinjski burg neobično podsjeća na burg Krakowec u Češkoj kao i na neke druge češke gradove kraja 14. st. Najsčačuvaniji objekt brinjskog burga je dvokatna kapela, s brodom poligonalnog tlocrta i detaljima srodnim onima iz »Dvorane stupova« (Sloupova syn) na Hradčanima u Pragu te na nekim objektima koje je gradio Petar Parler. Prema stilskim osobinama, kako burga tako i kapele, gradili su ih najvjerojatnije majstori vezani na prašku dvorsku radionicu kralja Wacława IV. Kasnije, tijekom 16. i 17. st. fortifikacije su proširene zbog ratova s Turcima.

trećim katom lezene su bile povezane dvostrukim slijepim lukovima⁴ koji su bili polukružni ili — možda — segmentni, što je danas teško sa sigurnošću reći.

Prizemlje, I. i II. kat branič-kule bili su presvođeni gotičkim svodovima s rebrima. U prizemlju i II. katu to su jednostavni križni svodovi, tako da je svod prizemlja uz zid bio polukružan a ne šiljat, kao što bi se očekivalo. Svod I. kata bio je podijeljen na dva polja. Ispod petastog svodnih rebara sačuvana je jedna jednostavna, geometrijska konzola (sl. 6c). Profilacija rebra vjerojatno je bila s konkavnim utorima (sl. 6d).

Prema Laszowskom⁵ na vrhu branič-kule nalazile su se maši-kule (»doksati«) na tri vanjske strane. Još 1964. stajala je jedna trostruka konzola na vrhu kule, koja je nekad sudjelovala u nošenju maši-kule nad ulazom. Koliko se na fotografiji iz tog vremena vidi (sl. 7) gornji dio konzole bio je spolij. Danas se dijelovi te konzole nalaze među kamenjem u podnožju branič-kule.

Tlocrt branič-kule je nepravilan: niti jedna stranica nije ista, već se razlikuju za po 10 cm. One stranice na kojima su se nekad nalazili dovratnici ulaza u burg bile su veće: sjeverna stranica — 560 cm, zapadna — 550 cm, a nasuprotne stranice 540 i 530 cm.

Zidovi su zidani priklesanim kamenom, lijepo izravnanih redova, dolje čvrstim vapnencem (sl. 8), gore sedrom; debljina zidova u prizemlju je cca 170 cm. Treba još napomenuti da je sedra korištena i za izradu detalja (rebra i konzole svodova, doprozornici, dovratnici), što je, međutim, imalo za posljedicu da su detalji vremenom stradali. Kukuljević bilježi bizaran podatak da se

¹ E. Laszowski, *Stari lički gradovi*, Zagreb 1941, str. 7.

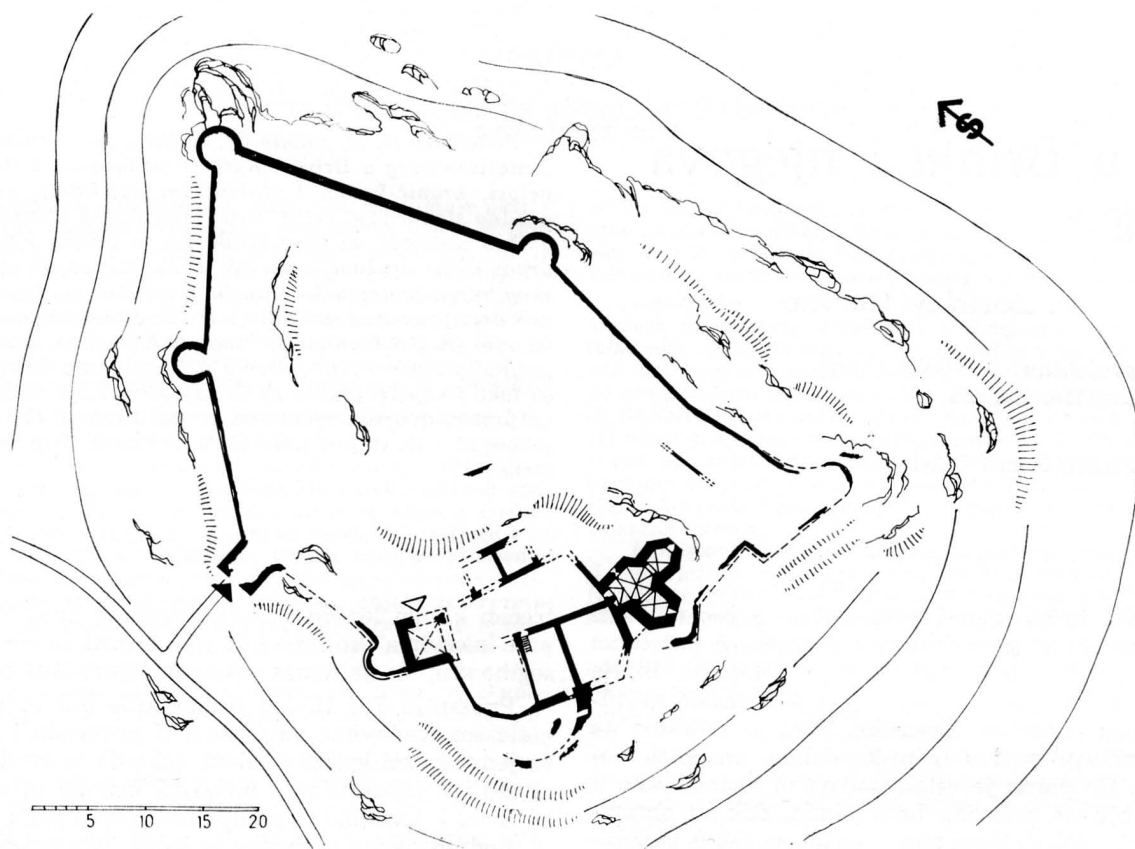
² I. Kukuljević-Sakcinski, *Putne uspomene*, Zagreb 1973, str. 16; I. Devčić, *Grad Sokolac u Brinju*, *Prosvjeta* 1907, 15, str. 478.

³ E. Laszowski, o. c., str. 7.

⁴ E. Laszowski, o. c., str. 6.

⁵ E. Laszowski, o. c., str. 7.

⁶ I. Kukuljević-Sakcinski, *Sokol-grad Brinjski*, *Glasnik društva za umjetnost i umjetni obrt*, 1887, 2, str. 64.

1 Brinje — tlocrt današnjeg stanja kompleksa

okolni stanovnici koriste smrvljenim dijelovima sedre za pranje, te da je to razlog da je »mnogo rebro u crkvisi i donjem prostoru nestalo«. To možda stoji, no vjerojatno nije jedini razlog da su detalji od sedre s vremenom nestajali. Uzrok je prije svega relativno mala čvrstoća sedre kao materijala i njezina šupljikavost.

Od palače na sjevernoj strani ostali su tek temelji i dijelovi zidova, što ih je nedavno iskopao Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture iz Zagreba (radove vodio Sajlaković Đuro). Sjeverni zid palače, koji je istovremeno i obrambeni zid burga, bio je 130 cm debljine; unutrašnji zidovi su po 80 cm, pa i tanji. Čini se, međutim, da je i na drugoj, zapadnoj strani burga bilo još objekata: na *Stierovoj grafici* iz 1664. god. vidi se uz branič-kulu ruševni zid koji je u gornjem dijelu perforiran prozorima, koji bi mogli biti prozori stambenih i sličnih prostorija, tada već nepostojećih. Možda su odavde preuzeti neki dovratnici, kojima se danas ulazi u kapelu, kao i ona natprozorna greda — spolij u konzoli na vrhu branič-kule.

Na nacrtu iz 1701. god., pohranjenom u bečkom *Kriegsarchivu*⁷ (sl. 4b), uz stambeni trakt prizidana je još jedna peterokutna kula koja podsjeća na bastion, a danas od nje nema vidljiva traga. Zid između te kule i kapele je tanji — jedva 80 cm — umjesto starijeg, debljine 130 cm.

Priličan broj različitih profilacija ulomaka profane namjene (prozori, vrata, konzole i sl.) koje nalazimo rasure među kamenjem širom burga očito potječu sa srušene palače (ili palača) (sl. 9). Po nekima od njih moguće je zaključiti da je na nekim objektima burga bilo prozora sa šprljeima tzv. »čeških prozora« (sl. 10). Predložena rekonstrukcija nacrtana je po sačuvanim prozorima u Ozlju.

Kroz sredinu burga nekada se protezao zid koji je spajao kapelu i branič-kulu. Na južnoj strani burga poligonalno je savijen prvobitni vanjski obrambeni zid, debljine 150 cm i uz njega prizidan veliki rondel. Između ta dva zida nalazili su se pomoćni objekti kasnije faze, s obzirom na nađene tragove. Uz taj zid teren je na unutrašnjoj strani niži, tj. tu je najniži dio dvorišta.

Polukružni rondel priličnog je promjera i debljine zidova, tako da se može pretpostaviti izrazita artiljerijska namjena. Gore je imao ravnu terasu za smještaj topova i drugih uređaja za obranu (sl. 5) i u odnosu na starije objekte burga bio je prilično nizak. Izvana, kako se vidi na *Stierovoj grafici*, rondel je opasan kordonskim vijencem. Na fotografiji iz vremena oko 1900. god. vidi se još djelomično sačuvan širok, a nizak topovski otvor (sl. 11).

⁷ *Kopija* u Planoteci Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu.

Utvrdne oko naselja sačuvane su tek djelomično, a činilo ih je pet polukula, ulazna kula i više-manje ravni potezi zidova. Polukule su relativno malih promjera — cca 7 m vanjskog promjera. Na sjeveroistočnoj polukuli sačuvane su tri kruškolike puškarnice (sl. 12); ta polukula izuzetan je rad, obzirom da je zidana klesancima. Na jugoistočnom uglu naselja na mjestu na kojem neki stari tlocrti Brinja bilježe utvrdu služnu peterokutnom bastionu, nalazimo tragove jedne polukule a peterokutna kula se nazire tek u tragovima.

Ulazna kula je pravokutnog tlocrta, vanjskog lica zidanog klesancima, s nekoliko sačuvanih kruškolikih puškarnica. Lice zida u unutrašnjosti te kule oljušteno je i amorfnog izgleda, što je posljedica naglog popuštanja veznog sredstva u žbuci. Nekad se ulazilo u naselje kroz vrata šiljata nadvoja (sl. 13), koji je uništila talijanska okupacijska vojska 1941. god: prolaz je bio preuzak za prolaz protuavionskog topa!

Sjeverno od burga, kojih 20 m daleko, otkopani su slučajno neki zidovi koji svojom fakturom podsjećaju na onu burga: možda su to bili neki pomoćni objekti iz doba prvobitne gradnje... Isto tako, između kapele i obrambenog bedema, otkopan je zid koji teče paralelno s obrambenim bedemom. Debljina tog zida je mala, jedva 50—60 cm.

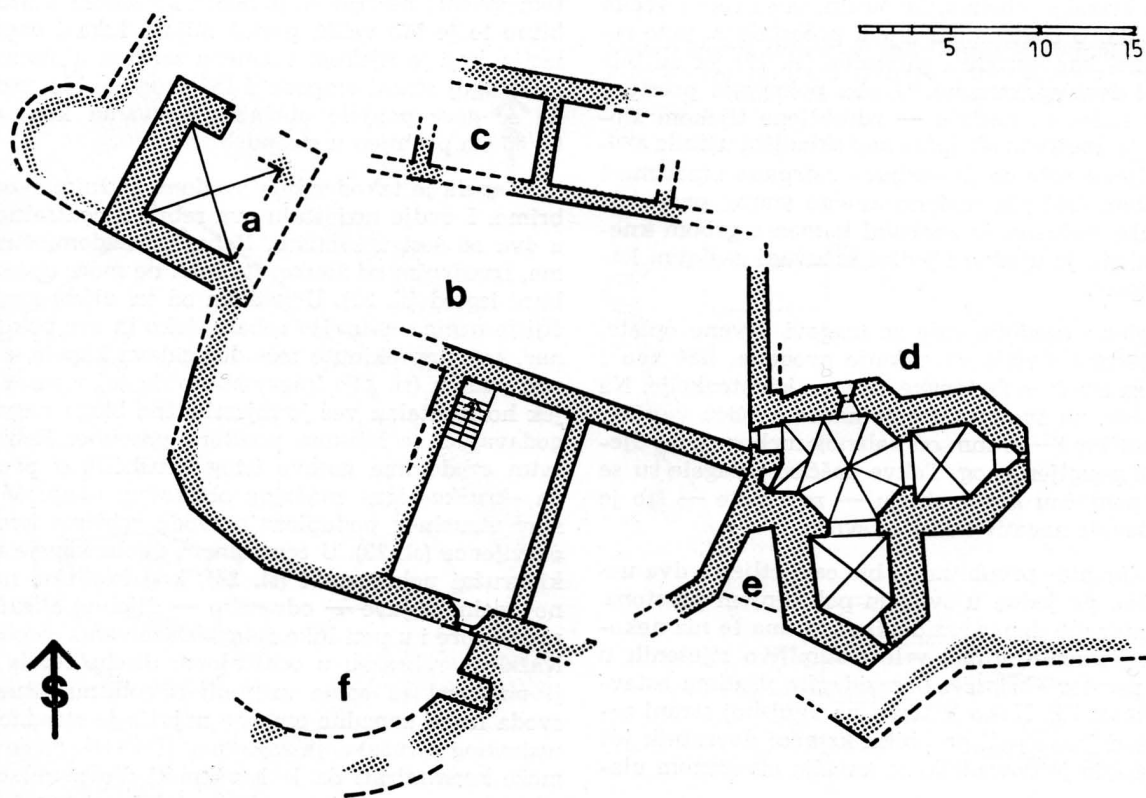
Sama kapela zaslužuje detaljniji opis, jer konačno to je najsačuvaniji objekt burga. Visoka je kao i branič-kula, te ima tri etaže. Dolje je »kripta«, koja vjerojatno ni-

kad nije služila za pokapanje, već za gospodarske i slične potrebe. Prvi kat je kapela sa zapadnom emporom a na vrhu obrambena etaža pod otvorenim krovom. Tlocrt kapele sastoji se od nekoliko izrazitih elemenata koji se preslikavaju prema dolje i — manje — prema gore. Kapela je kao prava crkva podijeljena na brod, svetište, kapelu i sakristiju (sl. 15). Brod je svojim oblikom gotovo centralni prostor, posebno jer je naglašen visinom. Sakristija je prvobitno imala dvije etaže u visini kapele. Ona danas više ne postoji. Raznijela ju je talijanska granata u posljednjem ratu.

Zapadno pročelje kapele mnogo je puta pregrađivano (sl. 16), tako da je oslabljeno i nije izdržalo potrese XX. stoljeća. God. 1953. gornji dio zapadnog pročelja i preslica osuli su se dolje. U kapelu se vjerojatno nekad ulazilo preko galerija koje su vezale kapelu sa stambenim i ostalim dijelovima burga. Galerija u razini zapadne emporije i velikog portala možda je kao reprezentativnija bila nošena kamenim konzolama. Čini se da je tu zid bio stanjen i naznačen horizontalnim soklom — vijencem, ostatak kojega se još vidi na staroj fotografiji (sl. 16).

Unutrašnjost kapele u širem smislu te riječi zrcali se na pročeljima (osim na zapadnom) načinom oblikovanja (sl. 15). Kripta je zapravo kameni postament samo s dva uska proreza za rasvjetu; sakralni dio objekta naznačen je degeneriranim fijalama na uglovima (sl. 17) i karakterističnim sakralnim prozorima, dok obrambena etaža na vrhu ima jednostavne pravokutne otvore, na

2 Burg Brinje — tlocrt današnjeg stanja

3 Brinje 1895. (negativ u Republičkom zavodu za zaštitu spomenika kulture)

svakoj stranici objekta po jedan. Zidovi se otvorima razlikuju prema vrhu u gotovo matematičkom slijedu 2 : 4 : 8.

Opis unutrašnjosti počnimo »kriptom«: nju možemo smatrati supstrukcijom kapele s obzirom na to da je teren na tom mjestu niži; u kriptu se uvijek silazilo. Unutrašnjost »kripte« neobrađena je i kameni zidovi i konstrukcija govore svojom fakturom u polumraku (sl. 18). Svod je bio križni s rebrima. Međutim, ta su rebra većim dijelom otpala. U centralnom dijelu preostale su pete rebara (konzole) kao okrenute piramide (sl. 19) jer su bile izrađene od čvršćeg kamena. U oba pokrajnja prostora konzole od sedre su nestale — zdrobljene tijekom stoljeća. Očito je upotreba »kripte« kao skladišta učinila svoje. I. Kukuljević piše da je »kripta« zatrpana otpacima i da je prilikom čišćenja nađeno mnogo starog prosa.⁸ U južnom kraku sačuvan je zaglavni kamen s grbom knezova krčkih, što je ujedno i jedini sačuvani zaglavni kameni u »kripti«.

Na podgledu svodova vide se tragovi drvene oplata, koja je zidarima služila za zidanje svodova, baš kao i današnjim za armiranobetonske stropne konstrukcije. Na jednom mjestu na svodu autor je našao daščicu veličine 8/43 cm, debljine 8—10 mm od kalanog mekog drva, djelomično već pougljenjenog. Takve daščice polagale su se na drvenu pomoćnu konstrukciju — remenate — što je sve skupa davalo negativ budućeg svoda.

Prostor »kripte« prvobitno je bio osvijetljen s dva uska prozorčića, po jedan u svakom pokrajnjem prostoru. U kriptu se ulazilo danas zazidanim vratima te niz nekoliko strmih kamenih stuba, vrlo zanimljivo riješenih u odnosu na prostor »kripte«. U zazidanim vratima ostavljena je puškarnica. Kako je teren na vanjskoj strani zasut, nije zasad jasno je li prvobitni kameni dovratnik još »in situ«. Možda je dovratnik na kasnije otvorenom ula-

zu u kriptu preuzet od prvobitnog (sl. 20a). U sjevernom zidu centralnog prostora probijena je još jedna puškarnica »x«-tlocrta, pravokutnog okvira oko otvora u sredini (sl. 21).

Kapelu čine, kako je već rečeno centralni i dva omanja bočna prostora, od kojih jedan ima funkciju svetišta a drugi kapele. Na zapadnoj strani centralnog dijela kapele nalazi se empore na velikom segmentnom, bačvastom svodu; na nju se dolazilo posebnim ulazom. Prvobitno to je bio veliki portal, šiljata luka i bogate profilacije, koji je tijekom vremena zazidan a otvoren manji, na drugoj strani emfore. I taj drugi je bio zazidan tako da se gore penjalo običnim ljestvama kroz otvor cca 60/60 cm probijen u stropu.

Kapela je također bila svodena križnim svodom s rebrima. I ovdje nedostaju sva rebra u centralnom dijelu, a dva od šest u svetištu. Rebra su nadomještena trakama, izvedenim od žbuke, što ipak ne može dočarati prvobitni izgled (sl. 22). U svakom od tri dijela kapele drukčiji je način »nošenja« rebara, iako ih sve povezuje vijenac, koji neprekinuto teče duž zidova kapele, cca 230 cm nad podom (sl. 23). Interesantno da taj vijenac nije uvijek horizontalan već je mjestimično blago nagnut, prilagođavajući se svakom prostoru posebno. Rebra su pod svim svodovima gotovo istog kruškolikog profila, tako da »kruška« igra značajnu oblikovnu ulogu (sl. 24). Sustav vizuelnog podupiranja svoda rebrima kreće uvijek od vijenca (sl. 23). U centralnom dijelu kapele to su tanki kružni polustupovi (sl. 25), kod kojih se na određenoj visini pojave — odrezano — dijelovi »kruške«, teku ravno gore i u peti luka rebra izlaze van kao puni profili. Nažalost, rebra su u centralnom dijelu otpala, a kasniji popravci su samo zamrsili prvobitnu situaciju. Dio svoda iznad zapadne emfore najviše je stradao prilikom nedavnog zarušavanja zapadnog pročelja, pa se za taj dio može konstatirati da je kruškoliki dio profilacije vučen od poda emfore. Čini se da je stabilnost tog dijela kapele bila već prije narušena prezidavanjima, otvaranjem

⁸ I. Kukuljević-Sakcinski, o. c., str. 64.

novih ulaza i na kraju uklonjenjem zida kroz sredinu burga.

Nedavni zaštitni radovi zamijenili su dio sjevernog zida uz emporu armiranobetonskim pilom, kako bi se dobio solidan oslonac za armiranobetonski serklaž pod krovštem kapele; tom prilikom djelomično je stradao i dio sjevernog prozora. Na tlocrtima koji su ovdje priloženi to nije ucrtano, već prikazano stanje odgovara stanju prije ovih radova.

U svetišnom dijelu kruškolika profilacija teče okomito od vijenca pa sve do jednostavnih lisnatih kapitela s još jednostavnijim abakusima (sl. 26). Zanimljivo da se na završnom dijelu svetišta vertikalno »vuku« dvostruke kruškolike profilacije, uz polovine koja odgovaraju polurebrima, iako se samo jedna od njih nastavlja u rebro svoda (sl. 26, 27a). Čini se da je funkcija one neiskorištene vertikalne »kruške« prije svega dekorativna, tj. jedna kruškolika profilacija ne bi bila dovoljna za dobar izgled profilacije. Zaglavni kamen samo je glatka ploča.

U pobočnoj kapeli nema kapitela već kruškolika profilacija dobiva u peti rebra dva mala zakrivljenja, čime rebro jače iskače van i dobija se optički dojam nošenja (sl. 27b). Tu je jedan zaglavni kamen ukrašen *grbom Gorjanskih*: zmija drži u ustima jabuku s križem. Drugi zaglavni kamen je gladak, prazan. Poprečno rebro između dva svodna polja ima omanju imitaciju zaglavnog kamena, dosta loše izvedenu, pa se čini kao da je tu slučajno.

Rebra i zaglavno kamenje izvedeni su od mekog žućkasto-bijelog kamena; prema geološkoj analizi prof. B. Crnkovića s Rudarsko-geološkog fakulteta u Zagrebu to

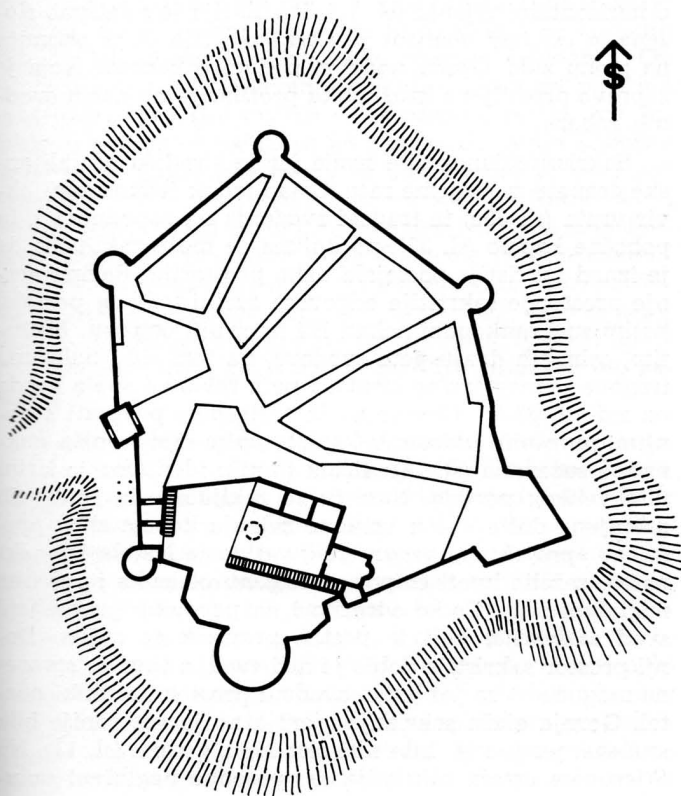
je fino porozni i šupljikavi glinoviti mikritski vapnenac iz nekog okolnog nalazišta. Ovaj kamen se vrlo lagano obrađuje.

Prozori na kapeli — njih četiri na broju — različitih su širina, dva i dva su iste visine a svi su istih presjeka (sl. 28); na unutrašnjoj strani jače su profilirani, a karakterističnom konkavnošću, koja zahvaća prostor kapele. Karakterističan je smještaj nekih prozora: u brodu kapele, uz sjevernu stranu empure prozor je postavljen ekscentrično, tako da je os prozora određena omjerom $1/2 : 2/3$ tlocrtne dužine tog dijela zida. Os zapadnog prozora pobočne kapele određen je omjerom $2/5 : 3/5$. Istočni zid pobočne kapele podijeljen je na dva dijela zidnim profilacijama i svodnim poljima, a u desno ubačen je prozor, širok gotovo kao širina desnog dijela istočnog zida (sl. 27). Karakteristično da je zid profilacijom podijeljen na dva dijela, i to tako da je desni, u kojem je prozor — uži. Očito se radi o optičkoj korekciji, jer prozor svojim vertikalama proširuje dio zida u kojem se nalazi. Takav način oblikovanja nalazimo na još nekim objektima u kontinentalnoj Hrvatskoj: *kapeli sv. Jakova* na Očuri, *crkvi sv. Križa u Križevcima*.⁹

U kapelu se prvobitno ulazilo kroz s vremenom zazidane a danas i zarušene ulaze: glavni je bio ulaz na emporu kroz impozantan i bogato profiliran portal (sl. 29). Svijetli otvor bio je pravokutan, s konzolicama koje su nosile punu glatku trodjelnu ploču u zoni nadvoja. Profilacija se sastoji od relativno sitnih elemenata: to-

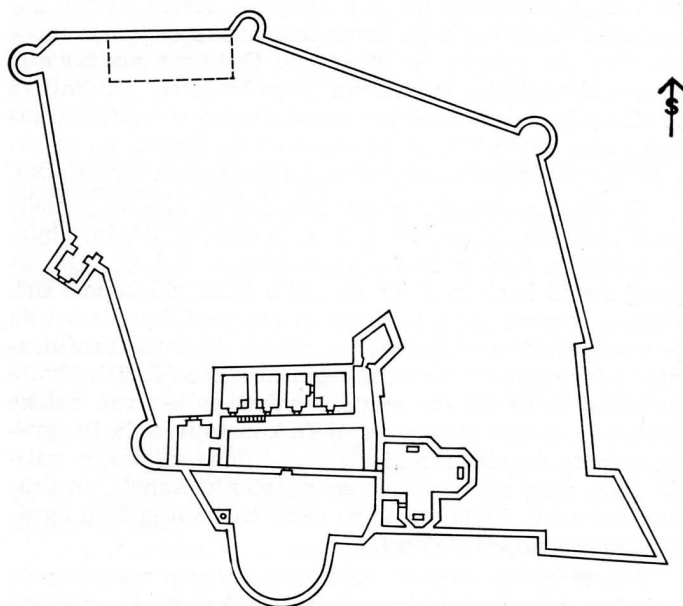
⁹ Na trostranom završetku svetišta dvije stranice s prozorima kraće su od treće, koja je bez prozora.

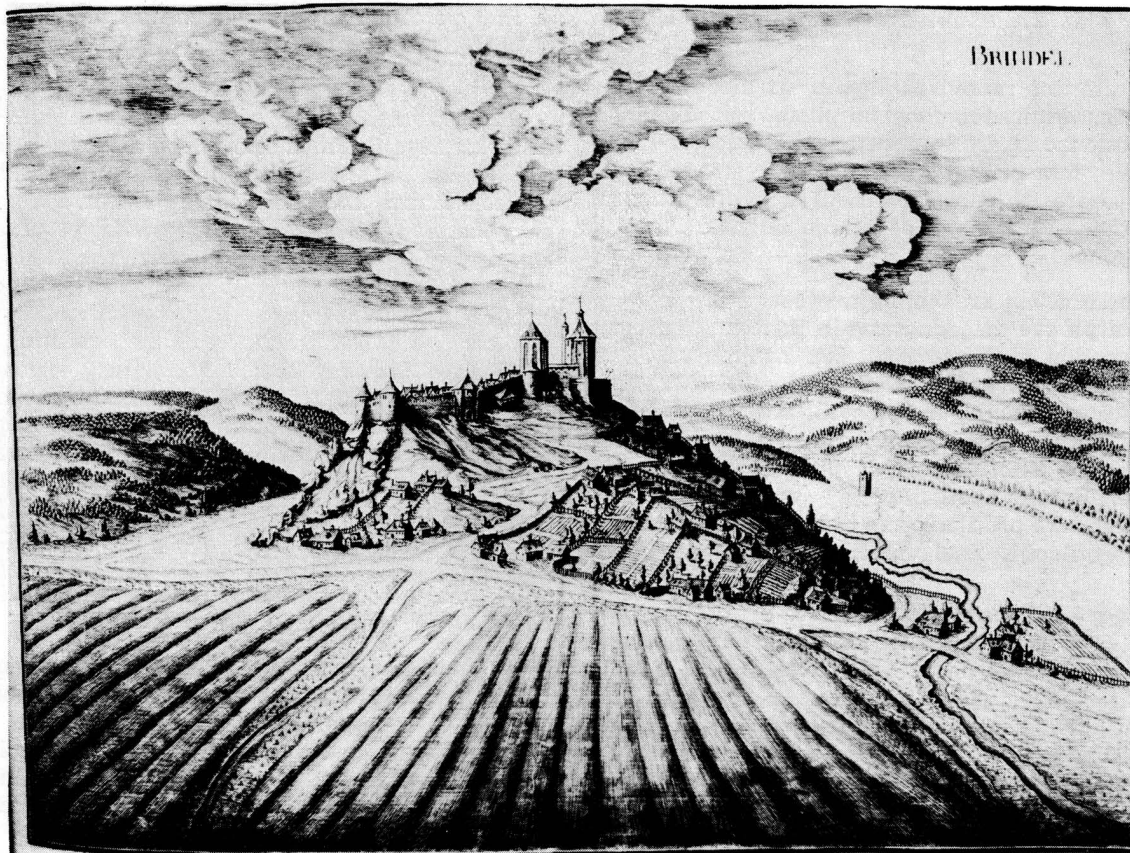
a)

4 Stari tlocrti Brinja: a) inž. Giovanni Pieroni 1639. (original u Državnom arhivu u Ljubljani, *Relazzioni di anno 1639*): b) kopija tlocrta iz bečkog *Kriegsarchiva*

b)

5 Brinje sredinom XVII. st. (grafika ing. Martina Stiera, original u Nacionalnoj biblioteci u Beču)

rusa i jedne kruškolike profilacije, između kojih su tri užljebine (sl. 30a). Karakteristično je da je profilacija priklonjena na smjer ulaznja pod 30° , što istovremeno govori o mogućnoj primjeni kompozicije s istostraničnim trokutima. Ispod velikog portala nalazio se ulaz na razini kapele, jednostavnog pravokutnog dovratnika, neobično sličnog onome na ulazu u »kriptu«. Ravni nadvoj dovratnika pridržavale su konzolice, koliko se danas može nazrijeti na snimku iz 1954. god. Prilikom zazidavanja otvora dovratnika ostavljena je puškarnica. Zanimljiva je situacija na unutrašnjoj strani donjeg dovratnika kapele: niša vrata bila je prvobitno vrlo široka, pa je zatim sužena koliko to odgovara jednostavnom dovratniku.

Empora uz zapadni dio kapele čini se kao da je naknadno ugrađena, iako još uvijek za vrijeme gradnje burge i kapele. Nosi je snažni segmentni svod koji je na lijevoj strani korigiran, jer se ondje južni zid kapele širi. Ograda empore je na vanjskoj strani profilirana tako da je vertikalama podijeljena na sedam dijelova. Profiliranje je izvedeno na način slijepih kružišta (sl. 31). Ovdje priloženi crtež ograde empore snimljen je već daleke 1966. god. Autor je ovog proljeća konstatirao da je ograda empore demontirana i uredno složena sa strane, valjda zbog rada na vertikalnom pojačanju kapele armiranim betonom. Nadajmo se da ćemo za koju godinu ogradu ponovo vidjeti složenu.

Još treba spomenuti sediliju u južnom zidu kapele koja ima pravokutni okvir te izgleda kao da je obješena

o horizontalni vijenac (sl. 32). Profilacija je relativno složena, a osnovni element je »kruška«, čija os je okomita na plohu zida. Gredu nadvoja podupire konzola, koja je zapravo produljena kruškolika profilacija na način svodnih rebara.

Sakristije danas više nema jer je stradala od talijanske granate za vrijeme rata. Ostao je tek jednostavni okvir vrata (sl. 30c) te tragovi svodenja na zapadnom zidu pobočne kapele (sl. 33), po kojima se može zaključiti da je iznad sakristije postojala neka prostorija. Razina gornje prostorije sakristije odgovara razini velikog portala, kojim su Frankopani nekad išli na svoju emporu. Međutim, osim tih dvaju peta svodova, na tom zidu nalazimo tragove jednog trećeg svoda, i peta rebara i spoja svoda na zid (sl. 33-C). Čini se da bi to trebalo povezati s donjim, prvotnim ulazom u kapelu, onim čija je niša naknadno sužavana (sl. 14); širina te niše identična je širini niše velikog portala. Nameće se zaključak da je do tih promjena došlo već u vrijeme zidanja kapele zbog promjene »projektnog programa«; valjda je Nikola IV naknadno zaželio imati emporu odvojenu od puka i posebno naglašeni ulaz. To se odrazilo i na prvobitno zamišljeni svod sakristije, koji je postao previsok te rušen. Donji prostor sakristije dobio je niži svod, a time je stvorena mogućnost za još jedan svodeni prostor uz veliki portal. Gornja etaža sakristije vjerojatno je već ranije bila srušena, jer je nije bilo niti oko 1900. godine (sl. 11). Na Stierovom crtežu sakristija je posebno naglašeni volu-

men, tek nešto niži od kapele. Rebra svoda sakristije bila su jednostavne konkavne profilacije od sedre (sl. 24b).

Obrambena etaža na kapeli tek u glavnim crtama slijedi donje prostore, odnosno moglo bi se reći da više odgovara vanjskoj konturi objekta. Pravokutni otvori imaju drvene nadvoje, koji su ponegdje nestali, istruli. Vjerojatno su ti otvori nekada imali drvene kapke zbog sigurnosti branitelja na vrhu. Nema tragova da je ta etaža dodana kasnije niti to odgovara oblikovnoj koncepciji kapele (sl. 15).

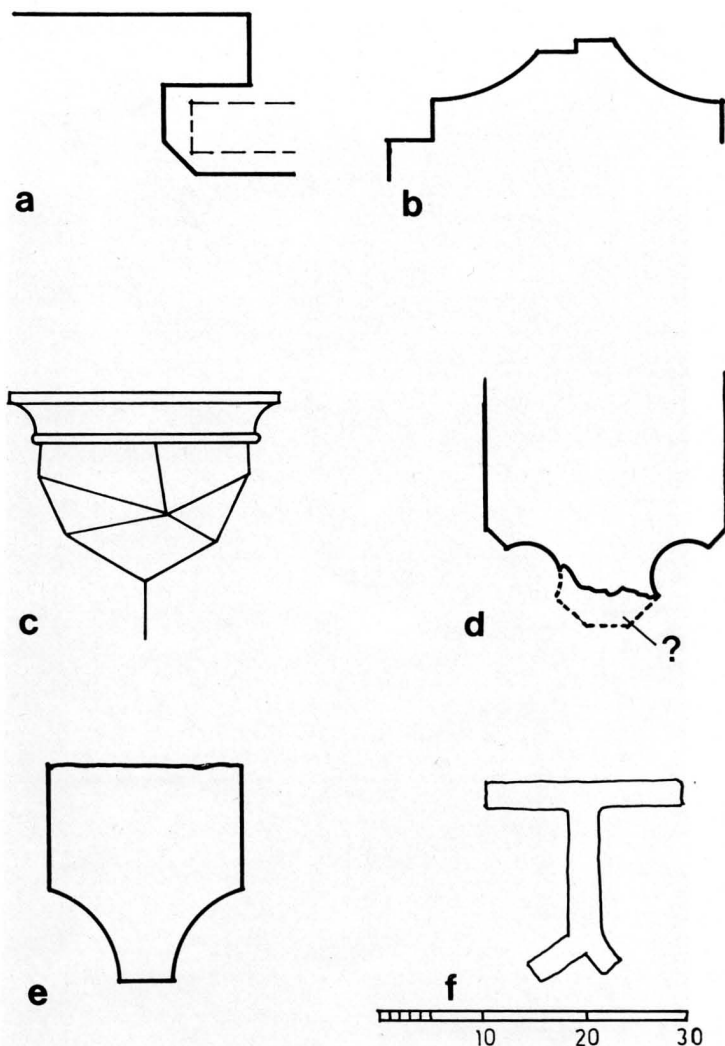
U razini poda obrambene etaže, u sjevernom zidu vide se tragovi drvenog serklaža, kojem je bila namjena pojačavanje zida uokrug objekta. To su bile dvije grede, svaka blizu jednog od lica zida, koje su se na uglovima preklapale.

U svetištu kapele pronađene su zidne slike ispod kasnijih namaza boje; slike su srednjovjekovnog podrijetla i predstavljaju neke bradate osobe, vjerojatno neke od krčkih knezova.

Analizirajući dijelove zdanja autor je zaključio da je korištena mjera — stopa veličine 32,5 cm, što je zapravo cistercitska stopa (*Biedde-roi*). Debljina zida kapele je 130 cm = 4 stope, visina svoda pobočne kapele je 26 stopa, visina zidova u tjemenu svodova su cca 25 stopa, visina donjeg ruba vijenca u unutrašnjosti kapele je cca 7 stopa itd.

Brinje se spominje već 1343. god. kao mjesto u kojem su pisane neke listine knezova krčkih: »*Data in Brigna*«¹⁰ bez ikakve naznake što ono »*Brigna*« znači. Čini se da je brinjski burg — ovaj koji ovdje proučavamo — sagradio Nikola IV, Mikula u hrvatskim pisanim listinama. On se 1405. oženio Dorotejom Gorjanski, kćerkom palatina ugarskog;¹¹ *grb Gorjanskih* — okrunjena zmija drži jabuku u ustima — nalazi se još i danas na svodu pobočne kapele. Đ. Szabo smatra da se burg u Brinju prvi put spominje 1411. god, kad se ondje sastaju Nikola IV i Ivaniš Nelipić radi zaruka najstarijeg Nikolina sina Ivana i najstarije Ivaniševe kćeri Katarine (Katherinelle).¹² U izvorima je tom prilikom opet spomenuto samo »*Brignie*«, gdje se dogovor održao i ništa više,¹³ iako u krajnjoj liniji, ondje ne bi godinu dana kasnije boravio ugarsko-hrvatski kralj Sigismund, da burg nije već bio sagrađeni.¹⁴

Godine 1449. spominje se »*oppidum Brine cum castro Jalowik*«.¹⁵ što prema mišljenju M. Kruheka, kustosa Povijesnog muzeja Hrvatske, vjerojatno znači da je onda uz brg već postojalo naselje, što konačno potvrđuje postojanje kasnoromaničke kapele sv. Fabijana i Sebastijana nedaleko burga. Za trenutak se može pomisliti da je burg u Brinju bio nazivan i Jalowik, Jelovica. Međutim, oba se imena javljaju i ranije, paralelno, te to nije vjerojatno. Jalowik (ili Jelovica) mogao bi biti neki objekt u blizini Brinja. I zaista, nedaleko Križopolja, kojih 10 km sjeverno od Brinja danas se nalazi selo Jelovica, što može biti da je ostatak starog Jalovika — Jelovice. No to bi još trebalo istražiti.

6 Različite profilacije s branič-kule burga: a) utor za okomito-posmičnu rešetku; b) profilacija jednog prozora s unutrašnje strane kule (ulomak); c) konzola svoda nad I. katom (skica, konzola je nacrtana bez oštećenja); d) rebro svoda nad I katom — profilacija je sačuvana tek djelomično a rebro je nosila konzola pod c); e) ulomak rebra svoda (?); f) klesarski znak, urezan na sudarnu plohu ulomka rebra pod e)

Tijekom XV. st. pisane su razne povelje »*v Brinih*« ili »*v našem gradu Brinah*«; ime Sokolac se nigdje ne spominje. Jednom prilikom M. Kruhek spomenuo je autoru da je Sokolac novije ime. »*Castrum Zokol*«, koji susrećemo npr. 1439. god. nalazi se na sasvim drugom

¹⁰ L. Thallóczy — L. Barabás, *A Frangepan család oklevéltára (I)*, *Mon. Hung. Historica*, vol. XXXV, Budimpešta 1910, str. 66.

¹¹ Š. Ljubić, *Listine II*, Zagreb, str. 145.

¹² G. Szabo, *Stari gradovi*, Zagreb 1920, str. 193; isto misli M. Magdić, *Grad Brinje ili Sokolac*, *Narodne novine* od 30. srpnja 1912.

¹³ L. Thallóczy — L. Barabás, *o. c.*, I, str. 161—169.

¹⁴ V. Klaić, *Povijest Hrvata*, III, Zagreb 1974, str. 77.

¹⁵ L. Thallóczy — L. Barabás, *o. c.*, I, str. 371.

7 Pogled na branič-kulu s kapele (Foto: G. Jurišić, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Zagreb)

nijestu — kraj Bihaća.¹⁶ Karakteristično da Laszowski 1895. god. piše da stari brinjski grad »*danaz nazivlje narod Sokolcem*«.¹⁷

Nešto prije 1479. knez Ivan (Anž) Frankopan izgubio je i Brinje i neke druge gradove zbog sukoba s kraljem Matijom Korvinom. Gradom upravljaju ban Ladislav de Egerwara i njegovi kaštelani Nikola i Ladislav de Zenthpether. Nikola Iouanowich preuzima od Nikole de Zenthpether 27. listopada 1489. god. naselje i burg sa svime što je u njemu.¹⁸ Veći dio popisanih stvari je različito oružje, zatim provijant, bačve i namještaj. Interesantno da je priložen popis popravka grada, što su ga izvršili Nikola i Ladislav, kaštelani brinjski: pokrili su jednu kulu, sagradili neke nove zgrade, zatim je velika palača pokrivena djelomično (3/4), sagradili cisternu i novi mlin. Učinjena je »*pokrivena ograda*« (sepes coper-

tas) oko burga i naselja (*circuitu castrum, civitatem*). Ovo potonje je interesantno zbog konstatacije da je krajem XV. st. i naselje uz burg — utvrđeno.

Nakon smrti kralja Matije knez Ivan požurio se da ponovo dođe u posjed Brinja, pa je jedna njegova povelja od 12. kolovoza 1492. napisana u Brinju.¹⁹

God. 1522. i 1524. provaljuju Turci u Liku i u okolinu Brinja,²⁰ Turska osvajanja i njihovo napredovanje tijekom XVI. st. učinili su Brinje važnom utvrdom na granici. Vuk Frankopan 16. travnja 1528. nudi Brinje kranjskim staležima i doskora se tu nalaze carski vojnici,²¹ no predomišlja se te traži i dobija grad natrag. S obzirom na to da grad nije održavao kako treba, 1538. definitivno ga gubi. Gradom dalje upravljaju kranjski časnici.

Ivan Lenković u svojem izvještaju od 1550. god. navodi kako treba poboljšati utvrde gradova na hrvatskoj krajini.²² Među tim gradovima nalazimo i Brinje. Na utvrdama Brinja treba sagraditi trokutastu kulu (*»ainem dreyegkhedten thurn«*) sa škarpom itd. — za 200 rajnskih forinti; zatim treba pojačati obranu dvaju ulaznih vrata burga, sagraditi kuhinje, kamine, sobe za služinčad itd.

Razdoblje koje slijedi — druga polovica XVI—XVII, st. — vrijeme su odlučnih bitaka s Turcima, a povijest Brinja priča o haramijama kojih nema dosta, o ruševnosti grada koji treba popravljati, pa i o pobjedama. »*Brinjani se u to doba iskazaše velikim junacima*« — piše Laszowski,²³ u Brinju se rodio slavni pop Marko Mesić. Brinju služi na čast da ga Turci nisu nikad osvojili.

God. 1586. potrebno je obnoviti gradski krov i veliku dvoranu popraviti.²⁴ Početkom XVII. st. grad je opet u lošem stanju, što je valjda jedan od razloga da ga je posjetio prvo inženjer I. Pieroni 1639. pa M. Stier²⁵ 1660. Obojica su opisala stanje u kojem se grad nalazio i predložila neke intervencije u postojeću fortifikaciju. Koliko su prijedlozi realizirani nije poznato. U njegovom izvještaju spominje se »*uglata kula*« u utvrdama naselja, što se vjerojatno može odnositi na Lenkovićevu »*trokutastu*« kulu. Uokrug zidova može se hodati. *Pieronijev tlocrt burga* prilično je shematiziran (sl. 4a), međutim to mu se može oprostiti s obzirom na to da je upravo u Brinju slomio ruku.²⁶

¹⁶ L. Thallóczy — L. Barabás, o. c., I, str. 231.

¹⁷ E. Laszowski, *Brinj, Prosvjeta* 1895, str. 116.

¹⁸ F. Šišić, *Rukovet spomenika o hercegu Ivanišu, Starine*, 1934, XXXVII, isprava 44 na str. 272—273. Prijevod i tumačenje dao M. Kruhek, na čemu mu ovom prilikom zahvaljujem.

¹⁹ L. Thallóczy — L. Barabás, o. c., II, str. 196.

²⁰ I. Tomašić, *Kratak ljetopis hrvatski, Arhiv za povijestnicu hrvatsku*, 1868, X, str. 260.

²¹ E. Laszowski, *Stari lički gradovi*, str. 31—32.

²² R. Lopašić, *Spom. Hrv. krajine*, III, str. 401—402.

²³ E. Laszowski, o. c., str. 39.

²⁴ R. Lopašić, o. c., I, str. 137.

²⁵ E. Laszowski, *Važan rukopis M. Stiera*, VZA, 1908, X, str. 200.

²⁶ E. Laszowski, *Izvještaj I. Pieronija o hrvatskim krajskim gradovima, god. 1639, Starine XXIX*, 1898, str. 22.

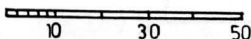
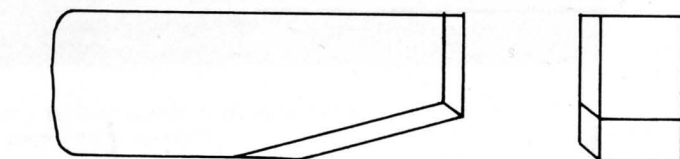
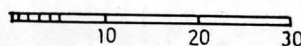
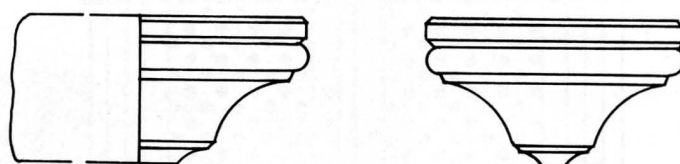
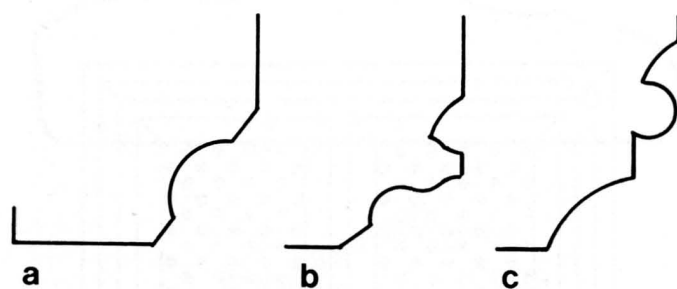
J. Fras spominje u svojoj *Topografiji 1835. god.* da »Ovaj grad koji nosi ime Sokolac... Točno kod prvog ulaza gdje se nalaze brojke godina 1553. i 1653. stoji obrambena kula i mali prostor, pa onda prije no što se uđe u grad još i druga jaka kula.«²⁷ Kukuljević, međutim u svojim »Nadpisima...«²⁸ navodi ovaj tekst: »Na mostu u starom gradu: Na 24 iuna 1651 bi ovi most nacinien«. Bez obzira na malo nepoklapanje godina u Kukuljevića (1651) i Frasa (1653) očito se radi o istom događaju i objektu.

Da je sredinom XVII. st. popravljen grad, svjedoče natpisi u kapeli da »bi renowana ova cirkva s. Troicza 1653.«²⁹ To je bio odulji natpis no danas više nije sačuvan.

Nakon oslobođenja Like od Turaka Brinje potpada pod upravu prvo Komore pa Vojne krajine. To što više nije bilo turske opasnosti, bio je dvosjekli mač, jer burg polako propada zbog neodržavanja, a kad ondje više nije stan kapetana, počeo je naglo kopniti. Poslužio je kao kamenolom »za podignuće bataljonskih sgrada u Brinju samome«. God. 1900—1901. srušila se branič-kula. Oko 1913. radi se na popravcima burga i na kapeli te arh. M. Pilar izrađuje nacrt obnove.³¹ U vrijeme 1941—1943. grad su zaposjeli Talijani, a kriptu iskoristili kao zatvor. Ondje je bio zatvoren i mučen narodni heroj Ivica Lovinčić. Kasnije su htjeli kapelu dići u zrak, ali su mještani to spriječili.

Godine 1953. srušilo se djelomično — samo od sebe — zapadno pročelje kapele, te je ondašnji Konzervatorski zavod iz Zagreba pristupio radovima. Radove su vodili arh. Greta Jurišić (arhitektura i konstrukcija), prof. Rastko Švalba (povijest umjetnosti) te akad. slikar Nevenka Vučićević (zidne slike). Autor je tih dana (1962), radeći u Konzervatorskom zavodu, današnjem Republič-

8 Faktura podnožja zida branič-kule

9 Profilacija ulomaka s palače (?): a), b) i c) doprozornici; d) konzola; e) konzola nape kamina (?)

kom zavodu za zaštitu spomenika kulture, dobio u zadatak snimiti kapelu, pa ju je, snimajući, upoznao i zavolio. Ovaj članak rezultat je tog snimanja te kasnijih analiza objekta.

Kasnije je radove preuzeo Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture iz Zagreba, a u ovom trenutku radove izvodi Restauratorski zavod Hrvatske iz Zagreba.

²⁷ M. Radeka, *Karlovački generalat prema Frasovoj topografiji*, Zbornik Historijskog arhiva u Karlovcu, 1970, II, str. 546.

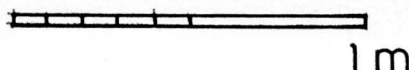
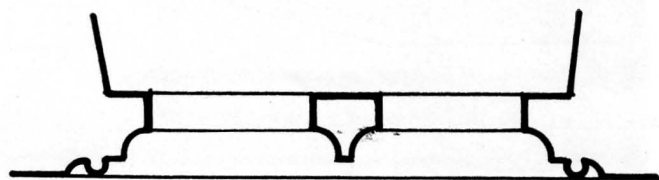
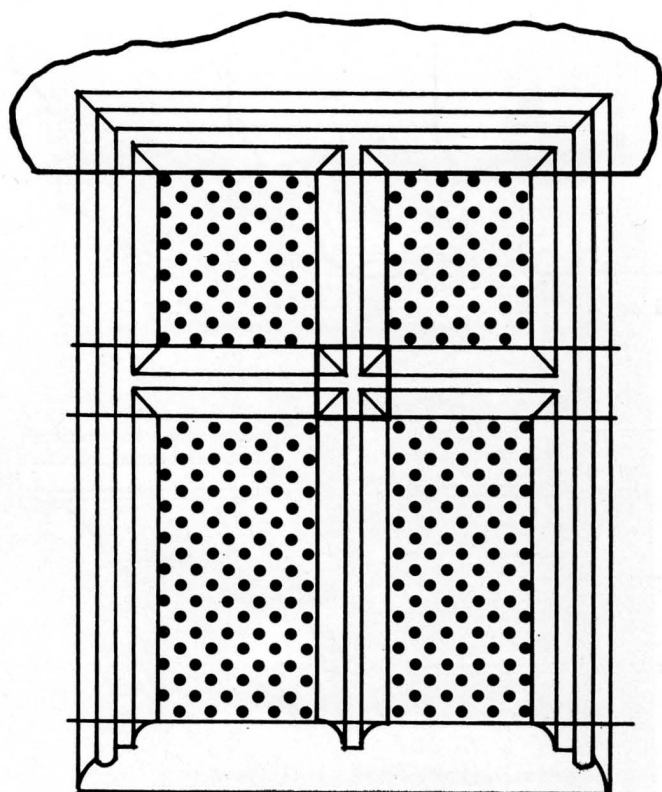
²⁸ I. Kukuljević-Sakcinski, *Nadpisi sredovječni i novovjeki*, Zagreb 1891, str. 16, natpis br. 62.

²⁹ I. Kukuljević-Sakcinski, o. c., str. 17—18.

³⁰ I. Kukuljević-Sakcinski, *Sokol, grad brinjski*, Glasnik društva za umjetnost i umjetni obrt, 1887, II, str. 62.

³¹ Gj. Szabo, *Izvještaj o radu Zemaljskog povjerenstva za očuvanje umjetnih i historičkih spomenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji u god. 1912. i 1913.*, str. 7.

M. Pilar, *Obnova kapele i grada Brinja*, Glasnik društva za umjetnost i umjetni obrt, 1887, II.

10 Pokušaj rekonstrukcije prozora palače po sačuvanim dijelovima

Popravljeno je krovšte i izvršena primarna statička sanacija, a za temeljitiji nastavak radova sredstva su redovito prekratka. Nažalost!

Autor je proljeća 1983. posjetio Brinje i kapelu: stanje u kojem je kapela — nakon 20 godina konstantne konzervatorske zaštite — ipak je loše, tako da crteži kapele u nekim detaljima više ne odgovaraju istini. Pregazilo ih je vrijeme i nemar.

Još uvijek nije jasno što je bilo prije ovog grada čije ostatke proučavamo, jer nisu uočeni tragovi neke starije građevine a niti spolia. Naravno, nama je Brinje poznato tek ovako, razrušeno, pa se sa sigurnošću ništa ne može znati bez detaljnih iskopavanja. Odmah treba reći da branič-kula sa slijepim lukovima između lezena nije romaničkog podrijetla,³² ako sudimo po namjerno nepravilnom tlocrtu prizemlja kule, detaljima svodjenja, vrata, prozora te načinu zidanja. Ako se na istom mjestu i pri-

je nalazio neki stariji burg ili građevina, on je potpuno srušen. Sama pozicija, koja je u Lici vrlo česta zbog geomorfoloških osobina tog dijela SR Hrvatske (Bilaj, Vrbac, Barlete), mogla je biti i ranije korištena, jer nacrt branič-kula Bilaja ima osobine XIII. st.

Autor se nažalost nije popeo na lokalitet »Staro Brinje«, međutim prema pričanju stanovnika, koji stanuje ispod tog lokaliteta, gore postoji samo zdenac, izvede u suhozidu, a zidanih objekata nema. Ondje je odlično stražarsko mjesto otkud se vidi daleko i dobro nadzir put prema Senju. Staro Brinje je možda ilirski lokalitet a ne burg krčkih iz XIV—XV. st.

Po Szabou, prvi siguran spomen burga je 1411. god prilikom zaruka Nikolina sina Ivana i Nelipićeve kćer Katarine.³³ Već 1412. u Brinju nekoliko dana boravi ugarsko-hrvatski kralj Sigismund. Sva je vjerojatnost da su oba događaja ne bi desila u Brinju da burg nije bio već sagrađen i dolično uređen.

Burg Brinje sagrađen je u jednom dahu, jer isti način klesanja i zidanja nalazimo i na kapeli i na branič-kuli. Ovamo očito treba ubrojiti palaču, koliko se može prosuditi po ulomcima okvira prozora, vrata i sl., rasutim posvuda uokolo ili korištenim kao spolia u kasnijim pregradnjama. Pokušaj rekonstrukcije tlocrta pokazuje da je ovaj bio poligonalnog oblika, s kapelom na istočnoj i branič-kulom na zapadnoj strani. Uz obodne zidove bili su prislonjeni stambeni i pomoćni objekti burga. Različita debljina južnog i sjevernog zida burga, s tim da je onaj južni deblji, svjedoči da je podgrađa na nešto nižem dijelu uzvišenja zamišljeno od samog početka. Namjena tog podgrađa vjerojatno je bila gospodarska. Naselje je valjda onamo preseljeno kasnije kad se javlja turska opasnost, jer se uostalom brinjske crkve nalaze malo podalje od burga. Kasnoromanička crkva sv. Fabijana i Sebastijana očito je najstarija, a udaljena je kojih 500 m i vjerojatno označava mjesto najstarijeg naselja u Brinju. Tragovi nekih građevina ispod sjeverne strane burga, istih karakteristika zidanja kao zidovi burga, vjerojatno su ostaci nekih gospodarskih objekata konjušnica, ambara, ili možda skladišta, vezanih na trgovinu, koja je išla od Senja prema Modrušu.

Napredovanjem Turaka i ratnog umijeća, burg se pregrađuje i osposobljava za bolje odolijevanje neprijateljskim napadima. Tijekom XV. i XVI. st. Brinje je sve više vojničko uporište a sve manje sijelo Frankopana. Pojačavanje utvrda uslijedilo je vjerojatno već krajem XV. st., što se nazire na popisu stvari, koje je preuzeo novi kaštelan Nikola Iouanowich 1489: »Item sepes copertas circuitu castrum«.³⁴ Kralj Matija Korvin vjerojatno je iz državnih razloga oduzeo Ivanu Frankopanu Senj i Brinje i dao ih utvrditi odnosno poboljšati njihova utvrđenja.³⁵

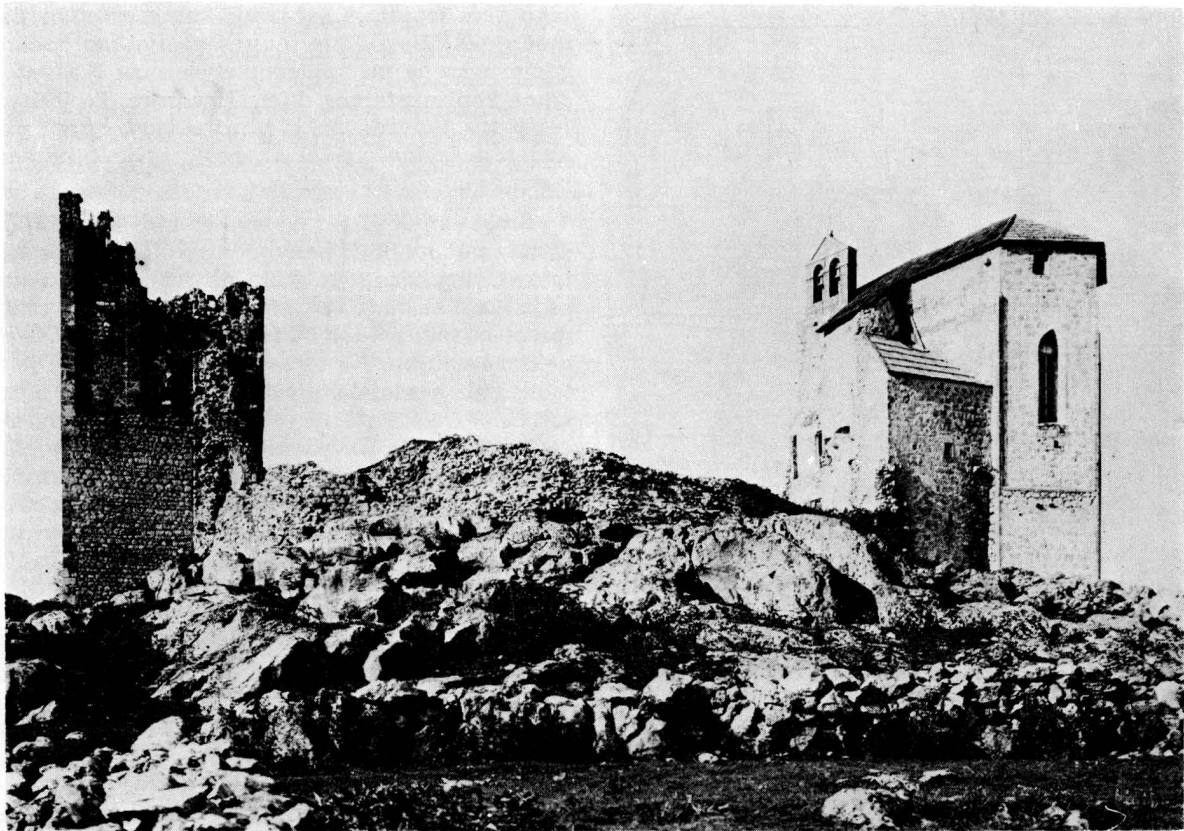
Prigradnja polukružnog niskog rondela uz južnu stranu burga izazvala je pregradnje i u samoj unutrašnjosti

³² Npr. T. Premerl; *Grad Sokolac u Brinju, Arhitektura 1971, 109—110, str. 47.*

³³ L. Thallóczy — L. Barabás, o. c., I, str. 166.

³⁴ F. Šišić, *Rukovet spomenika...*, str. 272—273.

³⁵ M. Viličić, *Arhitektonski spomenici Senja, Rad JA, 1971, 360, str. 83—85.*

11 Burg Brinje s južne strane oko 1900. (negativ u Republičkom zavodu za zaštitu spomenika kulture)

burga. Debeli zidovi i još oko 1900. god. sačuvani širok i nizak otvor (sl. 11) govore o izrazitoj namjeni za obranu artiljerijom protiv artiljerije. Rondel je umjesto krovišta imao terasu za smještaj topova i drugih ratnih sprava. Tijekom prve polovice XVI. st. diljem Hrvatske grade se mnoge baterijske kule i rondeli, istih ili sličnih karakteristika kao brinjski rondel: Zagreb — *utvrde Kap-tola* (1513—1521), Kostel (oko 1523), Sisak (1544—1550), Ružica (prije 1543) itd. Posebno su nam zanimljive *kule Starog grada* u Varaždinu: prvobitno su to niski rondeli ravnih terasa za smještaj topova, zaobljenih vanjskih rubova grudobrana na vrhu; sagrađeni su sredinom XVI. st. Rondel varožinskog starog grada gradili su talijanski majstori tzv. »*magistri comacini*« za građevni ured u Grazu.³⁶ S obzirom na to da Vuk Frankopan 1538. god. definitivno predaje grad Krajini, pregradnju Brinja mogao je diktirati građevni ured u Grazu sa svojim talijanskim majstorima i Domenicom de Lalliom ili barem prema njihovim smjernicama. Brinjski rondel mogao bi, prema tome, biti sagrađen prije Lenkovićeve izvještaja 1550. god.

Nije na odmet spomenuti dubrovačku utvrdu, odnosno rondel, Bokar: zamislio ju je poznati renesansni arhitekt i skulptor Michelozzi 1416. god., koji je došao u Dubrovnik na poziv Republike. Taj rondel, u dubrovačkim spisima nazivan »*toreta*«, ima ravnu terasu za artiljeriju, kruškolike puškarnice, svodenu unutrašnjost i gore, pre-

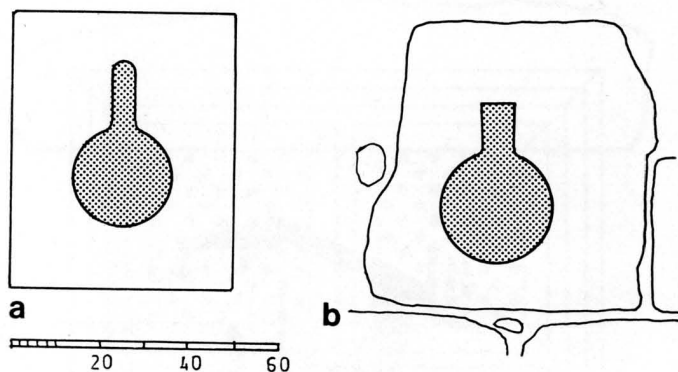
ma van zaobljen prsobran. Bokar je rezultat novih nastojanja talijanskih fortifikacijskih arhitekata³⁷ i pokazuje da je brinjski rondel sagrađen već dosta kasno, no pod utjecajem talijanskih fortifikacijskih ideja.

Stariji zid uz koji je rondel prizidan iz nekih je razloga snižen, možda da se izbjegne odbijanje neprijateljskih projektila, koji bi zajedno s krhotinama kamena mogli ugroziti posade topova na otvorenoj terasi. Snižavanjem prvobitnog obrambenog zida otkrivena je unutrašnjost burga i da bi se zaštitilo, sazidan je novi zid između kapele i branič-kule. Osim zaklanjanja unutrašnjosti burga, zid je bio namijenjen aktivnoj obrani: po cijeloj dužini vrha zida protezala se obrambena galerija s puškarnicama, odakle se preko rondela pucalo na neprijatelja.

Gradnja ovog zida imala je značajne posljedice za kapelu, a čini se i za neke druge objekte, prizidane uz stariji obodni zid burga. Na *Stierovom crtežu* vide se ruševni vrh zida i otvori prozora uz samu branič-kulu (sl. 5) nekoga objekta kojeg tu više nije bilo. Spoj novog zida na kapelu, izveden točno u sredini pročelja učinio

³⁶ M. Ilijanić, *Prilog istraživanju renesansne pregradnje varaždinske tvrđe u 16. st.*, *Godišnjak gradskog muzeja Varaždin*, 1961, 1, str. 34 i dalje

³⁷ L. Beritić, *Utvrđenja grada Dubrovnika*, Zagreb 1955, str. 88.

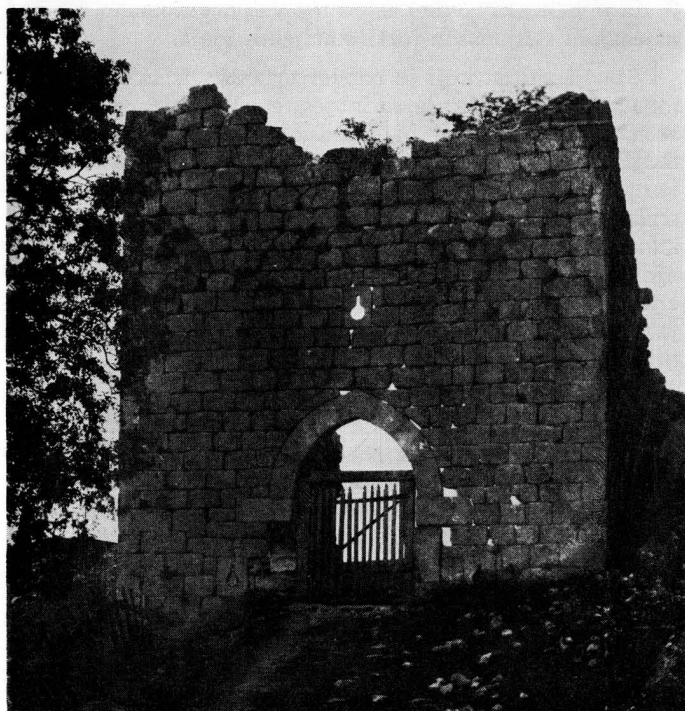

12 Otvori puškarnica: a) ulazna kula naselja; b) sjeveroistočna polukula

je da su se prvotni ulazi u kapelu i »kriptu« našli izvan zaštićenog dvorišta. Stari ulazi i portal su zazidani, ostavljaju tek puškarnice, a otvaraju novi ulazi uz sjeverni rub pročelja. Pri tome su ugrađeni neki stariji dovratnici, preuzeti od nekog drugog objekta burga, možda onog uz branič-kulu, koji je malo prije spomenut.

Puškarnica u sjevernom zidu »kripte« (sl. 21), vjerojatno je otvorena prigodom pregradnje grada zidom i zazidavanjem prvobitnih ulaza u kapelu. Pravokutni svijetli otvor puškarnice sa skošenim rubovima otvora te tlocrtom »X« podsjeća na puškarnice već renesansnih kaštela Gvozdanskog i Siska, građenih tijekom druge četvrtine XVI. st.³⁸ Ta puškarnica u sjevernom zidu »kripte«

13 Ulazna kula naselja prije rušenja srednjeg dijela (negativ u Republičkom zavodu za zaštitu spomenika kulture, Zagreb)

tako reći jedini je sačuvani karakteristični detalj pregradnje XVI. st. i tim interesantnija kao podatak o mogućim vezama na građevnu djelatnost XVI. st. na utvrdama kontinentalnog dijela Hrvatske. To je istovremeno još jedna potvrda da je unutrašnjost burga pregrađena kad je prizidan rondel, tj. nešto prije Lenkovićeve obilaska granice 1550. god.

Sredinom XVI. st. ponovo se radi na brijskim utvrdama: pukovnik I. Lenković predlaže podizanje jednog trokutastog tornja tj. kule na jednom uglu utvrda naselja. Čini se da je to onaj »bastion« što ga crtaju u svojim tlocrtima i Stier i Pieroni sredinom XVI. st., a i na nekim kasnijim. Na terenu se tek nazire da je ta trokutasta kula postojala, ali su vidljivi tragovi i jedne male kružne — očito starije — polukule na istom mjestu (sl. 1). Druga točka navedenog Lenkovićeve izvještaja, koja govori o poboljšanju zaštite vrata vjerojatno se može odnositi na maši-kule nad ulaznim vratima naselja i na vrhu branič-kule. Takvu maši-kulu uostalom ima i Lenkovićev Nehaj nad Senjom. Godina 1553 (uz 1653), koju je pročitao Frasn 1835. god., svjedoči da se ondje u to vrijeme zaista nešto radilo, odnosno indirektna potvrda Lenkovićeve djelovanja. Pogledajmo točno Frasnov tekst kako ga u prijevodu donosi M. Radeka.³⁹ »Ovaj grad koji nosi ime Sokolac... Točno kod prvog ulaza gdje se nalaze brojke godina 1553. i 1653. stoji obrambena kula i mali prostor pa onda prije no što se uđe u grad još i druga jaka kula«. Dakle radi se o ulazu u burg, a ne naselje kao što je često krivo tumačeno.⁴⁰ Na Pieronijevu tlocrtu i Stierovom crtežu nacrtan je čardak u koji se ulazilo ljestvama i dalje preko mosta u burg, što je najrašireniji način ulaženja u utvrde XVI. i XVII. st. na Krajinu.⁴¹ Drugi ulaz što ga Frasn navodi očito je onaj prvobitni u prizemlju branič-kule, koja je imala okomitoposmičnu rešetku, ali ne i pokretni most zbog kamenitog terena pred kulom. Kako su čardaci izrađivani od drva, trebalo ih je češće obnavljati, te se i taj most na ulazu u brinjski burg popravljao 1651. god. Međutim, je li pokretni most s čardakom načinjen sredinom XVI. st., ili u neko drugo vrijeme, ne znamo.

Burg u Brinju koji se, po svemu sudeći, prvi put spominje 1411. god., te je valjda već bio i dovršen, građen je dakle početkom XV. st. Da je to tako imamo potvrdu u grbu Gorjanskih nad emporom i u pobočnoj kapeli, jer se Nikola IV. Krčki oženio Dorom Gorjanskom 1405. god. Doba oko 1400. god. doba je polaganog prestanka građevnih aktivnosti u Pragu i u Češkoj općenito. God. 1385. završeni su radovi na svetištu katedrale sv. Vita na Hradčanima, Petar Parler umro je 1399, a odmah zatim počinju društvena previranja koja su završila husitskom bunom. Nakon 1400. god. jenjava djelovanje dvorske radionice kralja Vaclava IV. Sve je to dovelo do razilaženja majstora te radionice koji su počeli tražiti sigurnije

³⁸ Brinje, veličina svijetlog otvora »X«

— puškarnice:	27/16 cm
Gvozdansko,	23/16 cm
Sisak	25/15 cm
Pecki	32/17 cm.

³⁹ M. Radeka, o. c., str. 546.

⁴⁰ Npr. Laszowski, *Stari lički gradovi*, str. 5. i dalje.

⁴¹ Npr. Zvečaj na Pieronijevu ili Slunju na Stierovu crtežu.

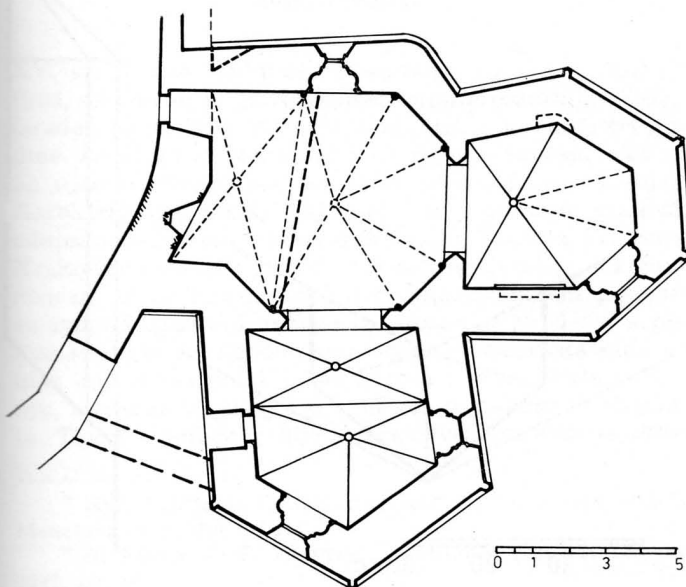
zaposlenje izvan Češke,⁴² pa tragove njihove djelatnosti nalazimo u Krakóvu, Košicama, Ulmu, Kölnu, Beču, Budimu, Ptuju, itd, a kod nas: u Zagrebu, Lepoglavi, Iloku, Bijeloj itd.⁴³ Dijaspori praških majstora prethodilo je širenje glasova o Petru Parleru, njegovim tehnološkim i oblikovnim inovacijama i — mladosti. On je postao »magister operis« praške katedrale sa samo 23 godine, te su ga zvali »mladi gospodin« — *Jungkherr*; postao je legenda još za života.⁴⁴ Majstori iz Praga odnosno ozračja Parlerove radionice takođe zvani »junkerki praški« postali su moda i garancija uspjeha, što je trajalo sve do u XVI. st. Jasno da je to ipak dosta relativno, odnosno da ostali neparlerski majstori srednje Evrope nisu nestali, nego su — pretpostavimo — priključeni u parlerske grupe (a možda ponegdje i obratno) te da su prihvatili njihove oblike i njihove načine rada, ali za uzvrat vjerovatno su utjecali na udaljavanje od prvobitnih načina oblikovanja.⁴⁵

U našim krajevima na više lokaliteta utvrđeno je djelovanje građevnih grupa školovanih pod direktnim ili indirektnim utjecajem Petra Parlera, odnosno iz ozračja dvorske radionice Vaclava IV. Te grupe bile su najčešće vezane na velike magnate onog vremena: zagrebačkog biskupa Eberharda,⁴⁶ Knezove Iločke⁴⁷ i Krčke,⁴⁸ grofove Celjske.⁴⁹ Djelovanje većih gradilišta osjeća se i na drugim objektima istih investitora, pa takođe vidimo da su majstori s gradilišta zagrebačke katedrale vršili pregradnje na Eberhardovom *Medvedgradu* i *Garić-gradu*, a tu se može ubrojiti i *crkva sv. Marka* na Gradecu zagrebačkom.⁵⁰ A. Horvat pretpostavlja da se za dolazak parlerske grupe koja je oko 1400. god. nastavila gradnju zagrebačke katedrale treba zahvaliti vezama biskupa Eberharda s kraljem Sigismundom.⁵¹ Ovaj potonji, sin Karla IV, zaštitnika Petra Parlera, došao je u Budim iz Praga, te na njegovu dvoru u Budimu rade majstori rasformirane dvorske praške radionice.⁵² I Herman II. Celjski, koji je bio u rodbinskim vezama s kraljem Sigismun-

15 Jugoistočno pročelje kapele (Foto: N. Vranić, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Zagreb)

14 Tlocrt kapele

⁴² Dobroslova Menclova, *České hrady*, II, Praha 1972, str. 125.

⁴³ *České umění gotické 1350—1420*, Praha 1970, karta na str. 25—26.

⁴⁴ V. Kotrba, *Kompoziční shéma kleneb Petra Parlera v chrámu sv. Vítu v Praze*, *Umění* 1959, 7, str. 256.

⁴⁵ D. Menclova, o. c., str. 125.

⁴⁶ A. Horvat, *Čudovišna galerija zagrebačke katedrale*, reprint časopisa *Kaj*, Zagreb 1979.

⁴⁷ A. Horvat, *O utjecajima praškog kruga na arhitektonsku plastiku iz Iloka*, *Peristil*, Zagreb 1963—1964, 6—7.

⁴⁸ A. Horvat, *Pieta u Brinju*, *Peristil*, Zagreb 1969—1970, 12—13, str. 85—86.

⁴⁹ M. Zadnikar, *Srednjoveška arhitektura kartuzijanov*, *Ljubljana* 1972, str. 367—368.

⁵⁰ A. Horvat, *Odras praškog Parlerova kruga na portalu sv. Marka*, *Peristil* 1960, III.

⁵¹ A. Horvat, *Čudovišna galerija ...*, str. 19—20.

⁵² L. Gerevich, *Prager Einflüsse auf die Bildhauerkunst der Ofner Burg*, *Acta historiae artium*, Tomus II, fascikuli 1—2, *Budimpešta*, str. 54; D. Menclová *České hrady*, II, str. 125.

16 Detalj zapadnog pročelja brinjske kapele (negativ u Republičkom zavodu za zaštitu spomenika kulture, Zagreb)

dom, doveo je neke majstore, bivše suradnike i nasljednike Petra Parlera na gradilište kartuzijanskog samostana u Pleterju.⁵³

A. Horvat utvrdila je prisutnost dvaju gotičkih skulptura na manirističkim oltarima brinjske kapele, obje s karakteristikama češkog kulturnog kruga.⁵⁴ Za jednu od njih — *Pietà* — pretpostavlja da je mogla biti rađena »prema predlošcima u zagrebačkoj radionici, od koje su najkvalitetnija djela s finom obradom površine, kao što je i kod ove *Pietà* iz Brinja, sačuvana u arhitektonskoj plastici katedrale.⁵⁵ Gdje je sad tu uloga našeg Mikule IV, kneza krčkog, jednog od najmoćnijih ljudi u kontinentalnoj Hrvatskoj svoga vremena? On je bio u rodbinskim vezama s mnogim magnatima kraljevstva, a konačno i sam kralj Sigismund bio mu je gost u Brinju 1412. I Mikula IV. mogao je doći do jedne graditeljske grupe, školovane u praškoj dvorskoj radionici, preko dvora kralja Sigismunda u Budimu ili nekog njemu bliskog npr. biskupa Eberharda ili Celjskih.

Oblikovne sličnosti Brinja i nekih objekata građenih u tradiciji Petra Parlera i dvorske radionice Vaclava IV. govore dovoljno o nastanku brinjskog burga i kapele i njihovu duhovnom srodstvu. Već je A. Horvat spomenula mogućnost da je *Pietà* napravljena u zagrebačkoj radionici, koja je gradila katedralu (pa i *sv. Marka*) u tradiciji praške dvorske radionice. Dovoljno govore sličnosti proporcije prostora *crkve sv. Marka s Vaclavovom dvoranom* na Hradčanima.

Na brinjskom burgu susrećemo nekoliko oblikovnih elemenata, karakterističnih za češku srednjovjekovnu arhitekturu (sl. 34):

- dvije vertikale povezane horizontalom zida,
- poligonalni tlocrt centralnog dijela burga sa stambenim objektima,
- naznačeni volumen gornjeg dijela branič-kule,
- postava branič-kule i kapele pred zidove burga zbog efikasnije obrane.

Sredinom XIV. st. u doba Karla IV. javlja se tip burga s parom branič-kula povezanih zidovima i s palačom ili dvorištem među njima. Međutim svi su oni pravokutni i relativno uski: Kašperk, Radyne, Menštejn, Libštejn, Bečov nad Teplou.⁵⁶ Takav raspored volumena osim obrambenih pogodnosti osigurava karakterističnu siluetu na horizontu. Oko takve jezgre uvijek se razvija vanjski obrambeni prsten bedema s posebno utvrđenim ulazom i sl.

Tip poligonalnih burgova s objektima raspoređenim duž zidova susrećemo u Češkoj sredinom XIV. i početkom

⁵³ M. Zadnikar, o. c., str. 367—368.

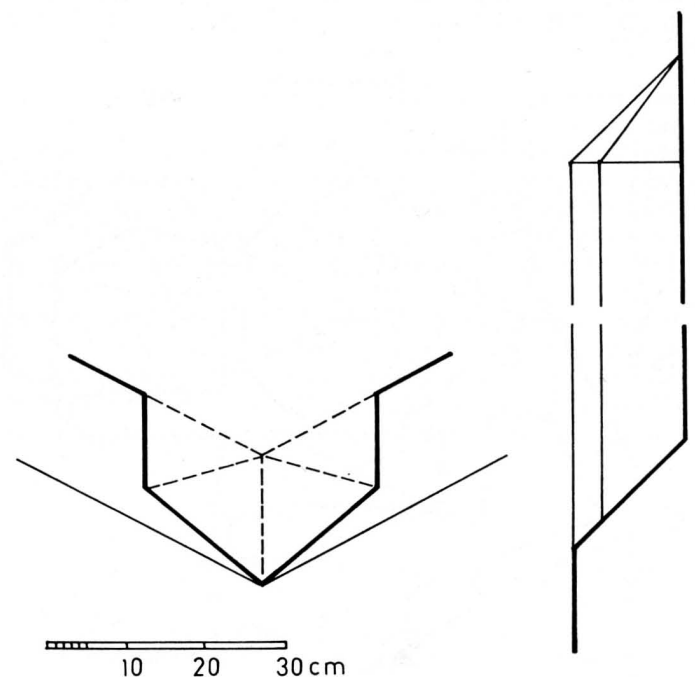
⁵⁴ A. Horvat, *Pieta u Brinju itd.*, str. 86; ista, *Drvena gotička madona iz Brinja, Peristil 1973—1974*, 16—17, str. 45.

⁵⁵ A. Horvat, *Pieta u Brinju itd.*, str. 86.

⁵⁶ D. Menclová, o. c., II, str. 63—92.

⁵⁷ D. Menclová, o. c., II, str. 133—138.

17 Degenerirana fijala na pročelju kapele

18 Unutrašnjost »kripte« (Foto: M. Kruhek, 1983, Povijesni muzej Hrvatske).

XV. st: Visoky Chlumeč, Krakowec, Hradek u Kutnoj Hori, no čini se da je Krakowec najinteresantniji (sl. 35). Građen je od 1381. do 1383. god., dakle za samo tri godine. Za njega D. Menclová kaže da nije tipičan, iako su na njemu primijenjeni rezultati dotadašnjeg razvoja.⁵⁷ Karakteristični detalji zajednički su s praškim gradom, odnosno dvorskom radionicom kralja Vaclava IV. Burg Krakowec formiran je oko unutrašnjeg dvorišta, a komuniciralo se po konzolnim galerijama. Stambeni prostori su individualizirani, mnoge su prostorije svodene, a polaže se dosta na ugodno stanovanje. Potkovasta kula uz ulaz ima sličan položaj kao kapela i branič-kula u Brinju, međutim visina joj je bila kao u stambenih objektima. Tlocrt stambenog dijela Krakowca prilično je zgus-

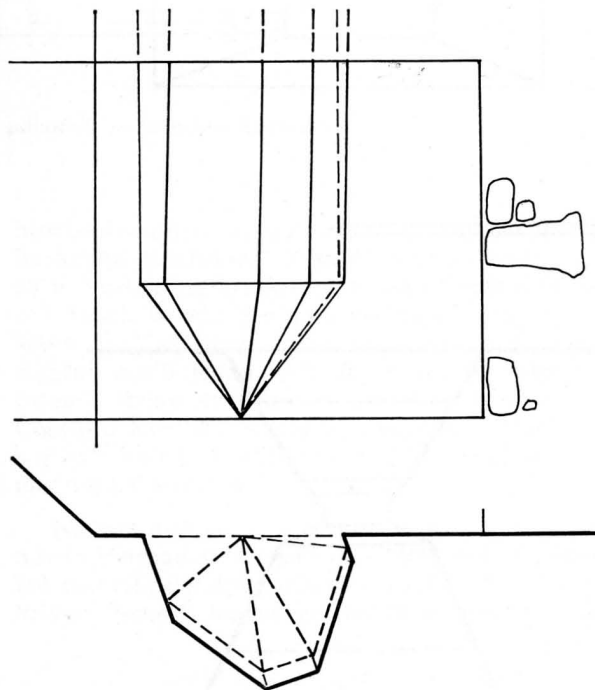
nut, tako da izgleda kao blok, međutim perforiran je mnogim prozorima sa šprljcima. Za obranu je služio dobro branjeni ulaz i prokop ispred njega, položaj uz dva vodotoka te oniži zid sa strelnicama uokolo cijelog objekta. Kapela se nalazi na I. katu, a svetište je kao erker plastično naznačeno na inače dosta mirnoj plohi grada. I jače naznačeni portal kapele danas je visoko gore, no nekad mu se prilazilo s konzolne galerije.

Ovom tipu tlocrta sličan je u nas još Slunj, takođe je bez branič-kule, ali dosta skromnije izvedbe (sl. 36). Ovaj grad (i posjed) krčki knezovi su stekli krajem XIV. st.

Branič-kula Brinja imala je na tri strane lezene, koje su završavale dvostrukim slijepim lukovima, te je na taj način vrh kule bio jače naznačen. Isto tako, lezene su plastični zajednički nazivnik sa slijepim fjalama na uglovima kapele. Nažalost je u ovom trenutku teško reći jesu li ti slijepi lukovi bili polukružni, šiljasti ili segmentni te jesu li tu od samog početka. Najviša etaža bila je tijekom XVI. st. prilično pregrađena. Možemo međutim konstatirati da u Češkoj arhitekturi baš tijekom druge polovice XIV. st. ima primjera naglašavanja najgornje etaže branič-kule malim podebljanjem zida prema van, iako bez lezena i slijepih lukova.⁵⁸

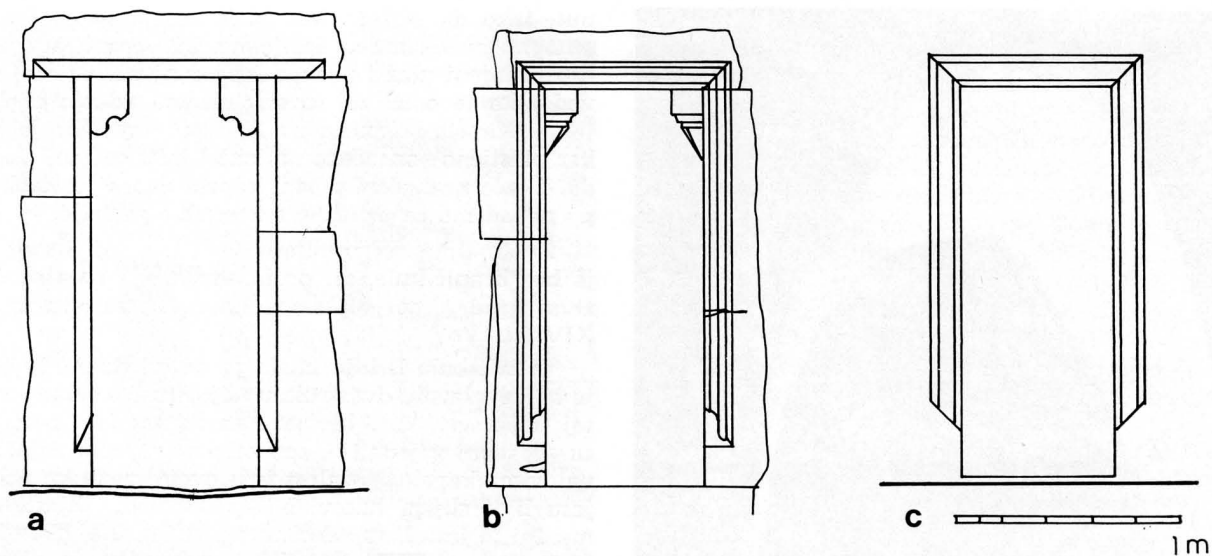
Postavljanjem branič-kule i kapele pred volumen jezgre Brinja postignuta je mogućnost djelovanja zaprečnom vatrom. Način obrane kulama izbačenim pred zidove zbog zaprečne vatre, flankiranja, primijenjena je u *Svetoj zemlji* već u XII—XIII. st.⁵⁹ ali u srednjoj Evropi nije mnogo korišten. U Češkoj je husitska buna bila povod

19 Konzola iz centralnog dijela »kripte«

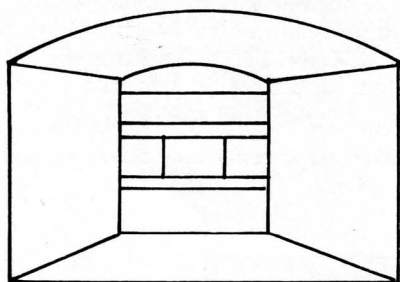
⁵⁸ Npr. Libštejn, Helfenburk, Kost; o tome više kod D. Menclová, o. c., *dio I. i II.*

⁵⁹ R. Feden — J. Thomson, *Crusader Castles, London 1947, str. 48.*

20 Dovratnici na kapeli: a) na ulazu u »kriptu«; b) ulaz u pri-
zemlje kapele; c) ulaz u sakristiju

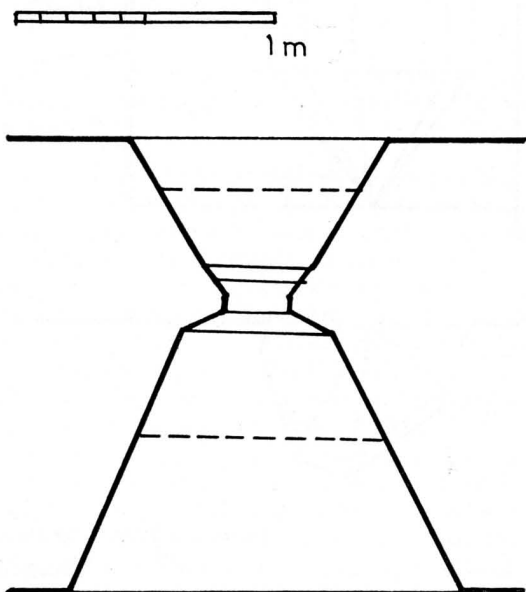
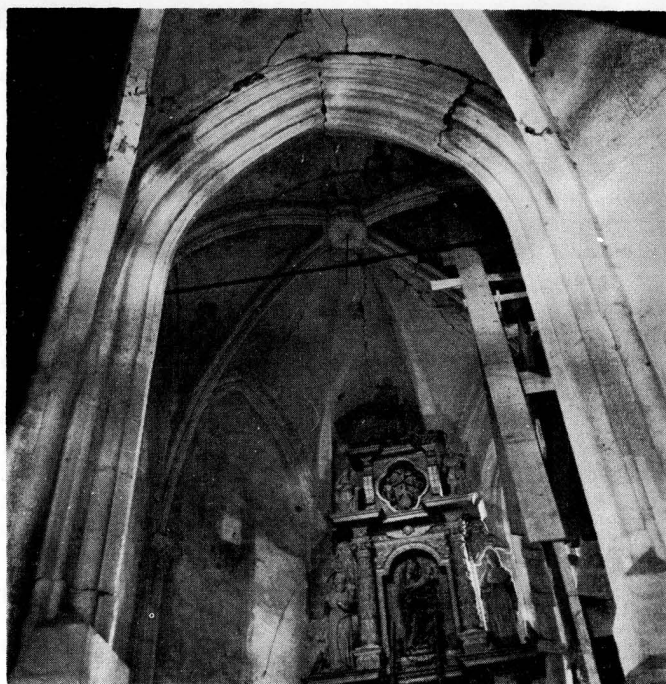
21 Puškarnica u sjevernom zidu »kripe« — tlocrt i pogled iz-
nutra

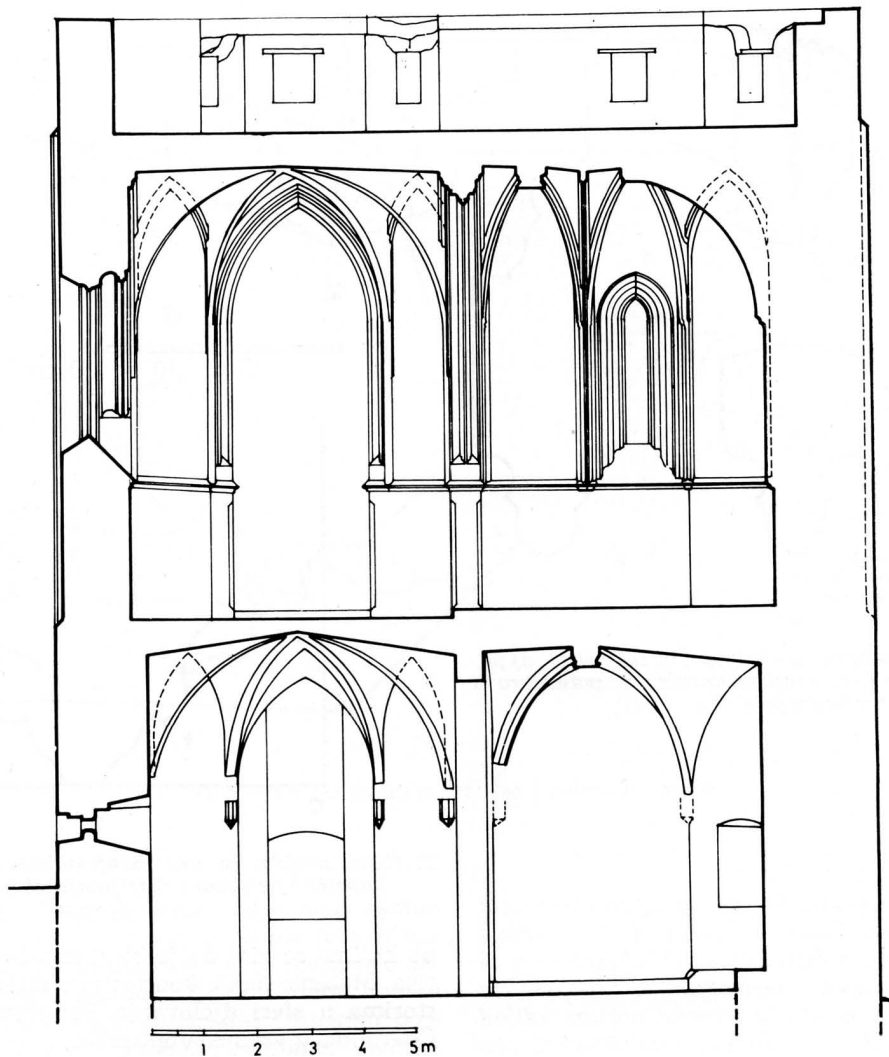

za razvoj mnogih novih ratnih sprava i uređaja, naročito vatrenog oružja te obrane od njega. Utvrde grada Tabora, važnog husitskog uporišta, građene su oko 1420. god. po novim principima, s polukružnim kulama otvorenim iznutra.⁶⁰ Način obrane flankiranjem šire je upotrebljavan tek od kraja XV. st. Utvrde Tabora građene nakon 1420. nisu mogle izravno utjecati na gradnju brinj-

⁶⁰ D. Menclová, o. c., II, str. 230—234.

22 Svetište kapele iznutra (Foto: N. Vranić 1966, Republički
zavod za zaštitu spomenika kulture, Zagreb)

23 Presjek kroz brod kapele i pobočnu — južnu — kapelu

skog burga, ali govore o mogućem zajedničkom podrijetlu ideje o postavi dijelova objekta pred obrambene zidove, što se nazire već na Krakowcu.

Brinjski burg sinteza je različitih ideja gradnje burgova kraja XIV. st. u Češkoj. Formiran je za ugodno stanovanje, ali se mislilo i na obranu. S obzirom na kasnije naselje uz burg, možda je podgrađe od samog početka korišteno za gospodarske potrebe pa i kao trgovačka postaja trgovačkog puta iz Senja prema sjeveru. Manja debljina obrambenog zida burga prema toj uzvisini, koja je opasnija za njegovu obranu, svjedoči da je ondje morala biti još kakva fortifikacija, bedem.

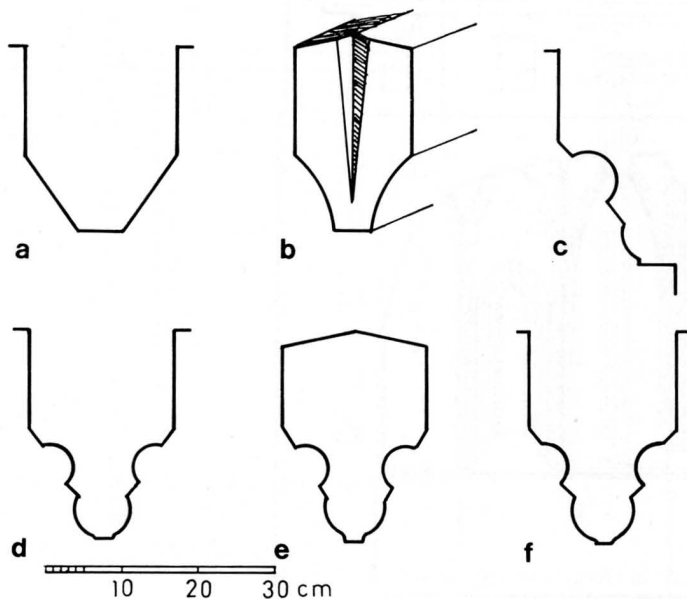
Kapela burga u Brinju neobičnog je tlocrta i elevacije. Brod kapele je centralni prostor na koji je priključeno svetište, bočna kapela i zapadna empora. Jedan objekt sličnog tlocrta nalazimo u Pragu. To je crkva *sv. Marije i sv. Karla Velikog »na Karlové«* u Pragu, koja je bila crkva bivšeg samostana augustinaca. Taj samostan osnovao je Karlo IV. 1350. god., a svetište je posvećeno 1377. Ne zna se da li je crkva završena do početka

husitskih ratova no definirana je krajem XV. st. u doba kralja Vladislava. Zvezdasti svod broda izveden je 1575. Svetište je kratko i završeno šiljasto, slično pobočnoj kapeli Brinja, jedino s većim brojem stranica završetka (sl. 37a). Zbog prilične veličine broda svod su vjerojatno nosili jedan ili četiri stupa, što odgovara uobičajenoj shemi crkava s kvadratnim brodom, čestim u Češkoj u XIV. st.⁶¹ Konačno, i *kapela sv. Vavrlava* u praškoj katedrali je kvadratnog tlocrta i naglašenog centralnog dojma prostora.

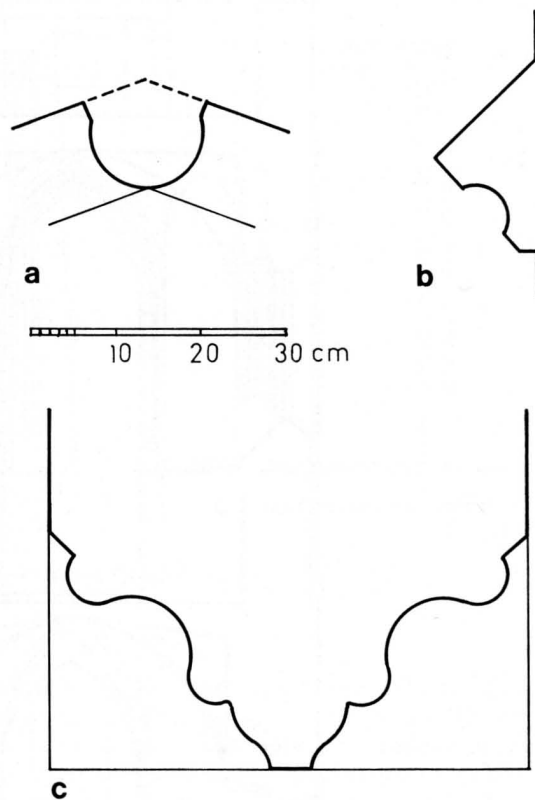
Na *pavlinском samostanu* u Lepoglavi, što ga je osnovao Herman II. Celjski oko 1400. god. također nalazimo različite detalje parlerske tradicije.⁶² Nedavno su otkriveni temelji *kapela sv. Križa* u dvorištu samostana,

⁶¹ Svi podaci prema: *České umění gotické 1350—1420*, str. 96 i slika na str. 59.

⁶² Z. Horvat, *Graditeljsko nasljeđe u Lepoglavi (III)*, Kaj 1982, str. 25—26.

24 Profilacije svodnih rebara: a) »kripta«; b) sakristija; d) pomoćna kapela; e) empora; f) svetište kapele; c) polurebro u brodu kapele

25 Neke profilacije unutrašnjosti kapele: a) polustup u brodu kapele; b) vijenac; c) trijumfalni lukovi (gornji dio)

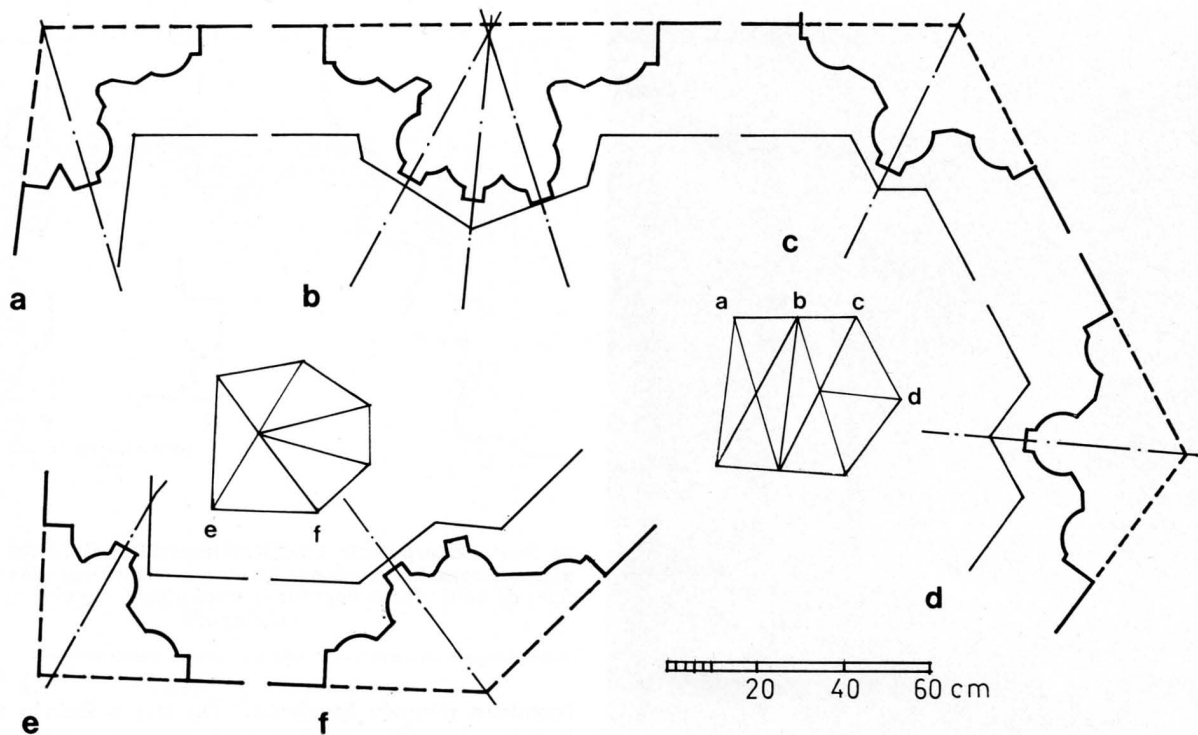
26 Kapitel u svetištu kapele (Foto: N. Vranić 1966, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Zagreb)

po kojima se vidi da je brod kapele bio kvadratnog tlocrta. Možemo dakle konstatirati sklonost centralnim prostorima u sferi djelovanja Parlerove radionice, pa i u Češkoj onog vremena općenito.

D. Menclová smatra jednim od ključnih problema arhitekture druge polovice XIV. st. postavljanje pravilno oblikovanog svoda na nepravilnom tlocrtu, naročito u profanoj arhitekturi.⁶³ Pritom, što je značajno za način razmišljanja onog vremena, te su nepravilnosti namjerno tražene. Sve ovo posljedica je novog odnosa prema osnovnoj građevnoj jedinici — svodnom polju, koje više ne određuje oblik prostora kao pravokutni modul, već obratno — svod se izvodi prema zadanim uvjetima, tlocrtu i visini. Prvi je bio Petar Parler sa sakristijom katedrale sv. Vita, gdje je mala visina kojom se raspolagalo, uvjetovala nizak svod koji je riješen kao zvjezdasti. Dakle, do izražaja dolazi svijest majstora o posjedovanju znanja o novim mogućnostima projektiranja koje daju nova rješenja, različita od starijih: u izvjesnoj mjeri to je ekshibicionizam, dokazivanje da se nešto, do onda nemoguće, ipak može napraviti. Brinjska kapela tipičan je primjer ovakvog ekshibicionizma svojim tlocrtom i kompozicijom koja je ugrađena. Relativno pravilni svodovi, iako samo križni, pokrivaju prostore kapele tako da se ta nepravilnost ne osjeća drukčije nego kao nešto što tako mora biti. Dakle, umjesto starih, jednostavnih gradskih kapelica ovdje imamo enervantni, na-

⁶³ D. Menclová, o. c., str. 121—123.

27 Profilacija na zidu svetišta i pobočne kapele

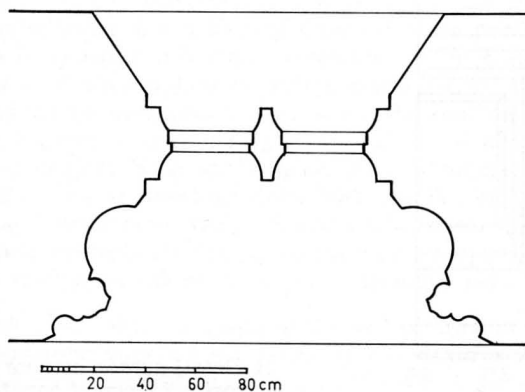
peti prostor, nikad još i nigdje viđen, bogat unutrašnjim životom, porukama i proporcijama, apoteoza jednog novog načina razmišljanja i oblikovanja. Ove namjerne nepravilnosti započete su u radionici Petra Parlera, no čini se da su ih dalje razvili njegovi suradnici tijekom posljednje četvrtine XIV. st. u dvorskoj radionici Vaclava IV. I pri projektiranju nepravilnih objekata primijenjene su grafičke konstrukcije i omjeri, primjereni novoj humanističkoj samosvijesti, o novootkrivenim mogućnostima čovjeka u stvaranju.

Trokutasti završetak pobočne kapele neobično je karakterističan a rijedak u nas. Ovom prilikom bih napo-

menio da prostor u *frankopanskom burgu* Ribniku kraj Karlovca često nazivan »kapelom« radi zašiljenog tlocrta nije kapela već artiljerijska kula, nastala kad i grad, krajem XV. st. *Kapela sv. Vida* u Humcu, udaljena nekoliko stotina metara u smjeru pobočne kapele u Brinju, također ima isti način završetka svetišta (sl. 37b). Postradala od Turaka, popravljena je i jedino tlocrt i zapadni zvonik govore o nastanku početkom XV. st. Jedan od *grbova* na zvoniku je Krčkih, a drugi, prema Laszowskom, Divinskih banova.⁶⁴ Danas se na grbu što ga Laszowski označava kao grb Divinskih, ne može to uočiti: polje grba je glatko i eventualno je ondje moglo biti štogod naslikano npr. grb Gorjanskih, no to je samo pretpostavka, jer je mogao biti i grb nekog drugog. Sama kapela gotovo je intaktni srednjovjekovni objekt, koji vjerojatno nikad nije imao svodeno svetište, te je možda, s obzirom na titulara sv. Vida, bila kapela čeških radnika koji su gradili brinjski burg.

Trokutasti način zaključivanja svetišta pa i općenito formiranja detalja karakterističan je za radionicu Petra Parlera, a u češkoj literaturi poznat kao »*osovy piliř*«, valjda prema stupu u osi glavnog broda trobrodних crkava, npr. one u Kolinu nad Labom.⁶⁵ Na ovom principu izveden je pretprostor pred južnim ulazom u *katedralu sv. Vita*, i tu se, što je jako karakteristično, Petar Parler koristio kompozicijskom formom trijagulacije, bez obzira na to što je svod glavnog broda *katedrale sv. Vita*

28 Presjek prozora svetišta kapele

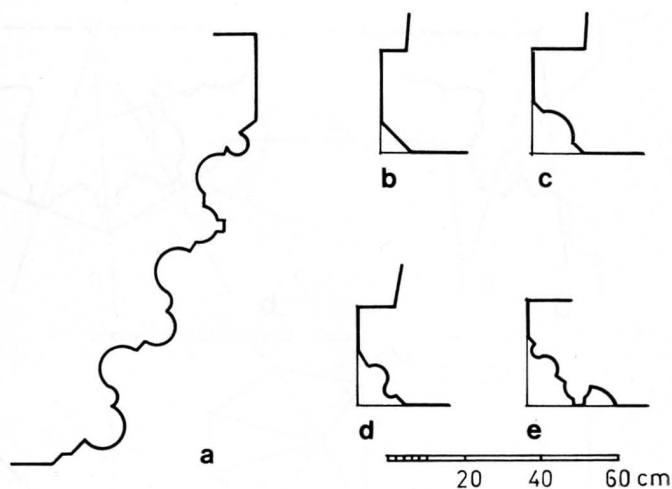
⁶⁴ E. Laszowski, *Stari lički gradovi*, str. 17.

⁶⁵ *České umění gotické ...* str. 63—64.

⁶⁶ V. Kotrba, *Kompozicijské shema kleneb ...*, str. 264.

29 Zazidani portal na zapadnom pročelju, kojim se pristupalo na zapadnu emporu, ispod njega prvobitni ulaz u kapelu, a gore lijevo novi prilaz na emporu (Foto: J. Ladović 1954, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Zagreb)

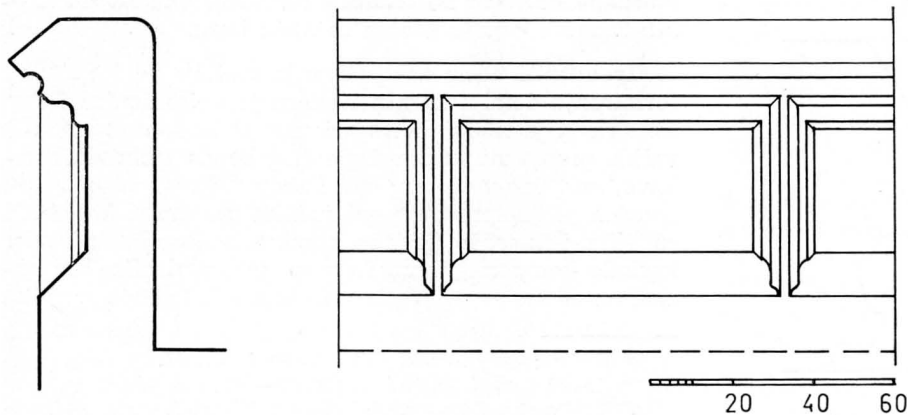
30 Profilacije portala i nekih dovratnika: a) veliki portal na ulazu u zapadnu emporu; b) ulaz u kriptu; c) ulaz u sakristiju; d) novi ulaz u kapelu; e) novi ulaz u kapelu; e) novi ulaz na emporu

formiran pomoću kvadrata.⁶⁶ Da je i u Brinju tako, pokazala je grafička analiza, s obzirom na to da su u kompoziciji korišteni i istostranični trokut i kvadrat.

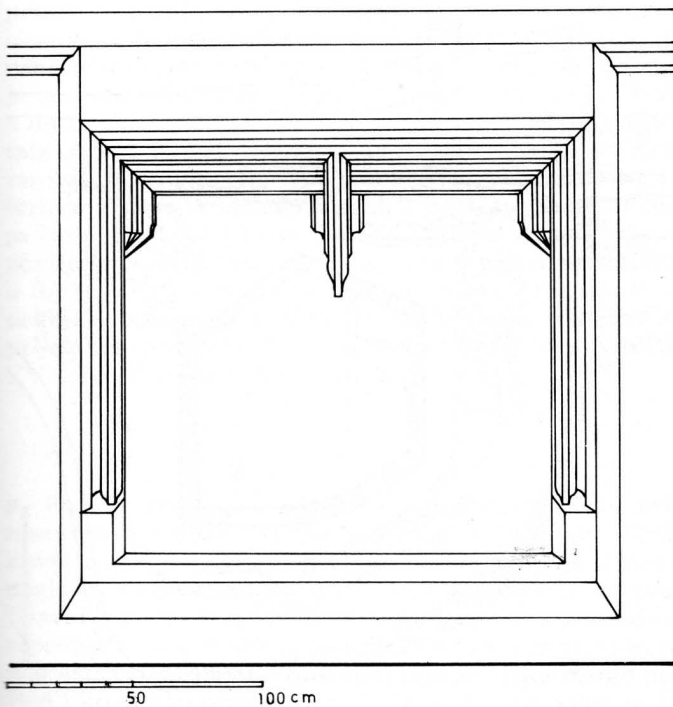
Vizualno »nošenje« rebara svoda s pomoću zidnih profilacija kao u brinjskoj kapeli sv. Trojstva susrećemo na još dva objekta početka XV. st. u nas: na crkvi pavlinskog samostana u Kamenskom,⁶⁷ te na crkvi benediktinskog samostana u Bijeloj,⁶⁸ koje su također najvjerojatnije vezane na parlerovski praški krug. Takav način oblikovanja prostora primijenio je Matija iz

⁶⁷ Z. Horvat, O ostacima gotike u Kamenskom, Zbornik Kamensko, Zagreb 1973, str. 70—71.

⁶⁸ Z. Horvat, Benediktinski samostan u Bijeloj, Peristil, Zagreb 1979, 22, str. 64.

31 Detalj ograde empure — presjek i element ograde

32 Sedilia u svetištu

33 Tragovi svodjenja nad sakristijom: A — svod sakristije; B — prostorija nad sakristijom; C — tragovi nekog svoda, vjerojatno srušenog radi promjena koncepcije. Vidljivi su tragovi pete svoda s rebrima u polurebrima te spoj svoda na zid koji ne odgovara kasnijem svodu sakristije (= A)

Arrasa na stupovima katedrale sv. Vita. U kapeli sv. Vaclava — djelu Petra Parlera — kruškoliki dio profilacije rebra teče neprekinuto od baze na podu sve do tjemena svoda. Gotovo identično je u pobočnoj kapeli u Brinju, jedino što tu horizontalni vijenac prekida zidnu profilaciju, a u kapeli sv. Vaclava ne. Slično oblikovanje unutrašnje elevacije primijenjeno je i u Parlerovu svetištu na crkvi sv. Bartolomeja u Kolinu nad Labom.

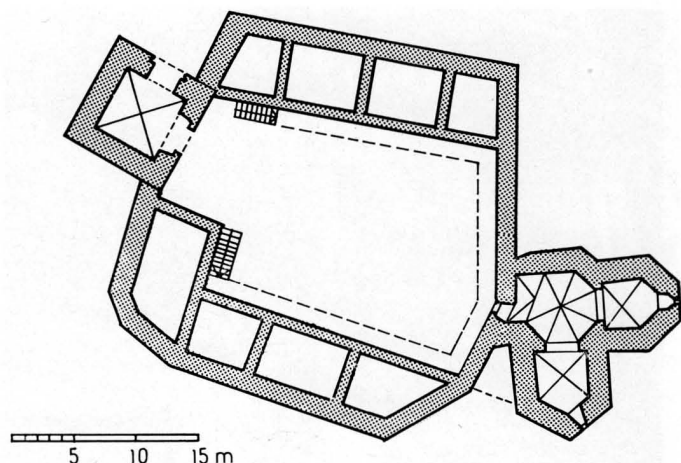
U centralnom dijelu kapele kruškoliki dio profilacije »izlazi« iz kružnog polustupa iznenada, on je podrezan, tako da se dobiva dojam da rebra svoda lebde. Isti način oblikovanja nalazimo u Vaclavovoj dvorani na Hradčanima, zvanoj »Stoupová syn« tj. Dvorani stupova,⁶⁹ građenoj krajem XIV. st., koja se smatra najčišćim izrazom dvorske arhitekture doba Vaclava IV, brata mađarskog i hrvatskog kralja Sigismunda. Osim toga, ta dvorana karakteristična je po svojoj namjernoj nepravilnosti u tretiranju lukova svodova i njihovih peta.⁷⁰

Kruškolika rebra javljaju se u nas već tijekom XIII. st. (Stjepanova kapela i sakristija uz katedralu u Zagrebu), međutim naročito su česta oko 1400. god. na objek-

tima građenim od majstora poteklih iz praškog kulturnog kruga: rebra na svodu svetišta crkve sv. Marka u Gradecu zagrebačkom, ulomci iz crkve sv. Mihovila u Mihovljanu kraj Čakovca (danas u Muzeju Međimurja u Čakovcu), Bijeloj, Kamenskom. U kapeli brinjskog grada te u samostanskim crkvama u Kamenskom i Bijeloj kruškolika profilacija vjerojatno je odabrana iz formalnih razloga, tj. zbog oblikovanja dovoljno slikovite profilacije na zidu odnosno izrazitog plasticiteta kruškolikih štapova. Takav tip profilacije nalazimo na burgu Krakowcu, izuzetnom djelu dvorske radionice iz doba češkog kralja Vaclava IV, s kojim Brinje veže koncepcija oblikovanja tlocrta. Kruškolika profilacija istovremeno je

⁶⁹ Na važnost »Stoupove Syni« za oblikovanje brinjske kapele upozorila je — indirektno — A. Horvat, *Parleri iz Praga na zagrebačkom Gradecu: Da ili Ne?*, *Peristil* 1980, 23, str. 147, međutim u napomeni br. 9 stoji da o tome treba izaći opširniji članak u zborniku »Iz starog i novog Zagreba«.

⁷⁰ D. Menclová, o. c., II, str. 132.

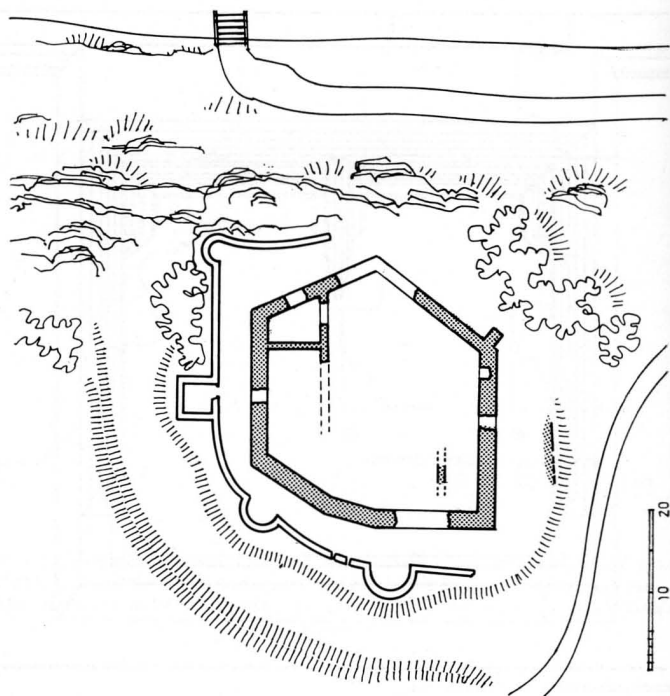
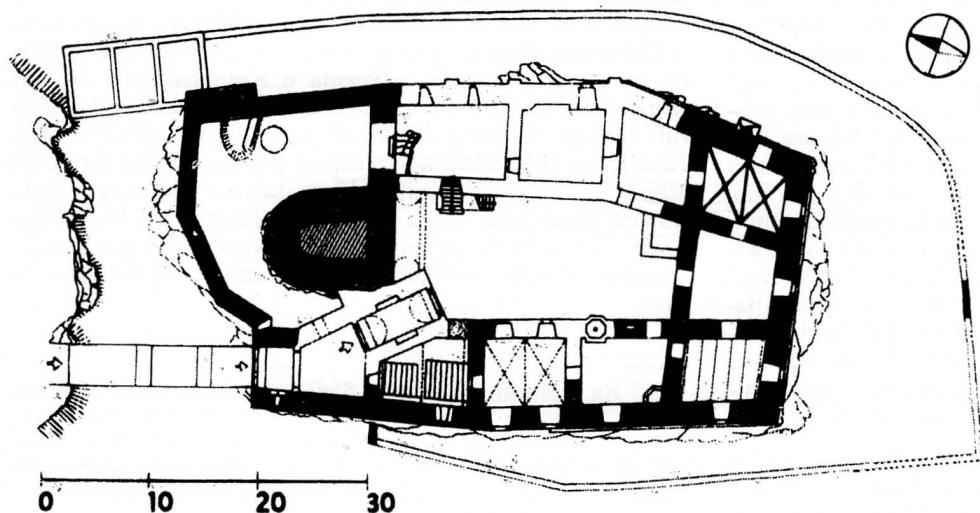
34 Pokušaj rekonstrukcije prvobitnog tlocrta burga Brinje u razini prizemlja branič-kule i »kripte« kapele

zajednički nazivnik koji se javlja na većini detalja kapele. Osim na rebrima svodova i uz njih vezanim zidanim profilacijama, kruškolike profilacije nalazimo na sedilji, prozorima, dovratnicima, trijumfalnom luku, portalu. Većina »krušaka« uglavnom je istog promjera.

Jedan sitni detalj, možda — samo možda — povezuje Brinje s Mihovljanom: na presječnoj plohi rebra svoda u oba lokaliteta urezan je trokutasti utor (sl. 24b), koji je služio za lakše i potpunije ulijevanje žbuke između dva već složena elementa. Općenito, i ranije i kasnije, sudarne plohe rebara svodova su glatke i samo s uklesanim križem, koji je valjda služio kao pomoć pri montaži.

Prozori kapele smješteni su očito po volji arhitekta, zbog formalnih razloga odnosno svjetlosnih efekata. To se slaže s oblikovnim postupcima praške dvorske radio-

35 Tlocrt prizemlja burga Krakowca (ČSSR) (iz knjige D. Menclové, *Ceské hrady II*, sl. 187)

36 Burg Slunj, tlocrt

nice kraja XIV. st. u slobodnom smještaju prozora, ne vodeći računa o svodovima. Prozori i svodovi smješteni su u nove međusobne odnose prema situaciji svakog posebnog prozora, često s namjernim nepravilnostima, pa je npr. prozor u brodu smješten ekscentrično, u odnosu $1/3 : 2/3$ s obzirom na os prozora i os stijene na kojoj se prozor nalazi. Istovremeno, prozori su smješteni tako da svjetlo dolazi sa strane s obzirom na publiku na zapadnoj empori, tj. ne svijetli direktno u oči.

Veliki portal na ulazu u zapadnu emporu simbol je statusa Nikole IV. Krčkog. Na tom mjestu, a u visini II. kata ne može ga se zamisliti bez sustava galerija za

pristup u gornje prostorije burga. Takav način komuniciranja galerijama tipičan je srednjovjekovni način u organizaciji prostora burgova. Profilacija portala složena je iz dosta sitnih torusa i kruškolike profilacije (sl. 30a), a dosta sličnih karakteristika su i druge profilacije portala oko 1400. god. Sve su te profilacije dosta komplicirane ali složene iz relativno sitnih a različitih elemenata: torusa, kruškolikih, lukovičastih i bademastih profilacija (južni portal *crkve sv. Marka*, zapadni portali *crkava pavlinskog samostana sv. Ane*, *franjevačkog samostana u Šarengradu*). Čini se da je to određena neodlučnost u primjeni elemenata profilacija, inače karakteristična za prijelazna razdoblja. To vrijeme — kraj XIV. i početak XV. st. — početak je kasne gotike.

*

Prostor kripe jedinstven je po svojoj ogoljeloj jednostavnosti i dobro odmjerenoj monumentalnosti. Oblikovni odnos »kripta« — kapela na vanjštini je izrazito naglašen negiranjem »kripte«, koja je svedena na postament kapele, kako bi se što više naglasila sakralna i reprezentativna funkcija kapele. Pristup srednjovjekovnog »magistera operis« međutim nije bio zato manje pošten i kreativan prema »kripti«. Ovaj prostor jedan je od najljepših u gotici kontinentalne Hrvatske.

Jednostavnost oblikovanja »kripte« naizgled daje malo uporišta za povlačenje paralela, no ipak imamo jednu: to je brod *crkve sv. Marka* u Gradecu zagrebačkom. U brodu *sv. Marka* pete rebara svodova riješene su na identičan način, jedino su piramide riješene s dva nagiba. Anđela Horvat povezuje taj broj s *Vaclavovom dvoranom* na Hradčanima, zvanom »Stoupová syn« zbog zajedničkih proporcija prostora.⁷¹ Na stupovima *Vaclavove dvorane* — kao što je već spomenuto — neka rebra svodova izlaze iz stupova na isti način kao u centralnom dijelu brinjske kapele. Završavanje rebara svodova naglavce okrenutim piramidama u Brinju bilo je primijenjeno još i na svodu sakristije i svodu prostorije nad sakristijom, a tipično je za svodove *Vaclavova doba*.⁷²

Svodovi manjih prostorija kripe koji odgovaraju svetištu i pobožnoj kapeli tipični su križni svodovi (sl. 34) bez obzira na to što su prostori poligonalni. U tome možemo vidjeti pristup svodjenju nepravilnih prostora pravilnim svodovima, odnosno slobodno prilagođavanje svodova nepravilnim prostorima.⁷³ Takav način svodjenja nalazimo i na svetištu *kapele sv. Ane* (Jane) na Plamenšćini kraj Pregrade. Energično i samosvjesno rješavanje svoda kojem namjerno nije izvedeno jedno odnosno dva rebra — što je ujedno i određeno pojeftinjenje gradnje odgovara novom pristupu formiranja arhitekture, koji ne vodi računa o povoljnijem obliku tlocrta. Posljedica je također da lukovi križnog svoda nisu punih pola kružnice kao što je uobičajeno u klasičnoj gotici već šiljasti.

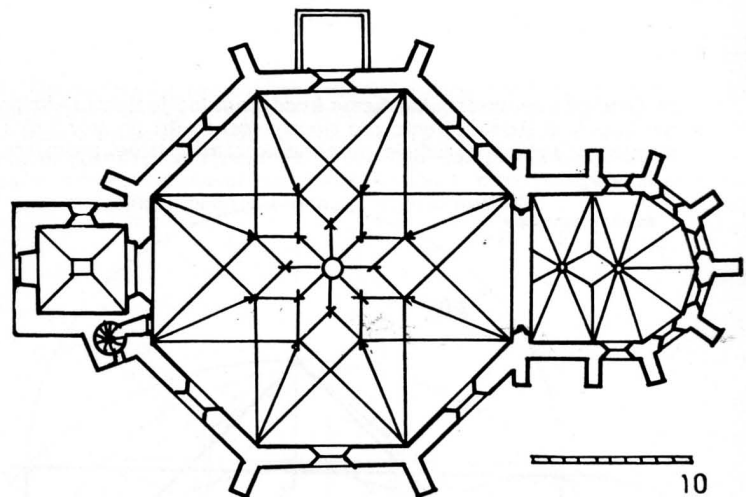
Prema nekim istraživanjima, u srednjovjekovnoj arhitekturi korišteno je nekoliko »ključeva«, čini se prema

područjima utjecaja različitih radionica,⁷⁴ no uvijek se radi o kružnici u kojoj su upisani geometrijski likovi: kvadrati, istokračni i istostrani trokuti tj. kvadrangulacija i triangulacija. Na našim objektima XIII. i XIV. st. nalazimo, koliko je autoru poznato iz njegovih vlastitih analiza, samo kombinacije kvadrata, uključivo objekte cistercijske provenijencije. Villard de Honnecourt je u svojoj *bilježnici* nacrtao kosture grafičke kompozicije, odnosno pomoćne linije na različitim crtežima »za njihovo lakše crtanje«. Jedan od njih je i kvadrat (sl. 38).⁷⁵

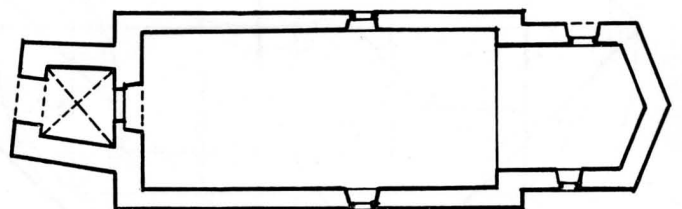
⁷⁴ V. Kotrba, *Kompozicijski shema kleneb... str. 263—264.*

⁷⁵ Autor se koristio reprodukcijama iz *Albuma Villarda de Honnecourta* u knjizi W. Woringera *L'Art gothique, Gallimard 1967, str. 82—83.*

37 Tlocrti: a) *crkva sv. Karla »na Karlove« u Pragu, Nove Město* (iz knjige *České umění gotické 1350—1420*); b) *kapela sv. Vida u Humcu kraj Brinja*

a

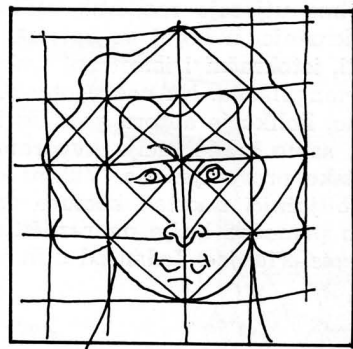

b

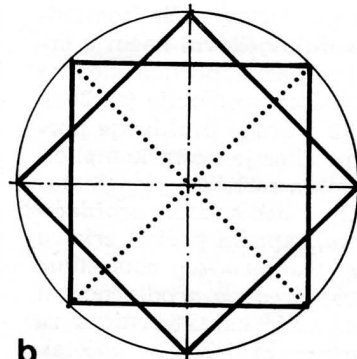
⁷¹ A. Horvat, *Parleri iz Praga...*

⁷² D. Menclová, o. c., II, str. 122.

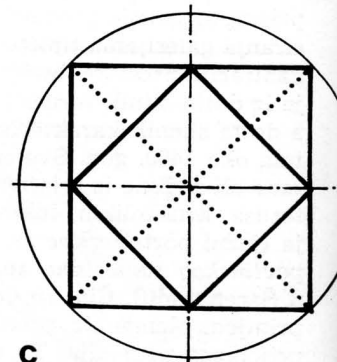
⁷³ D. Menclová, o. c., II, str. 119—120.

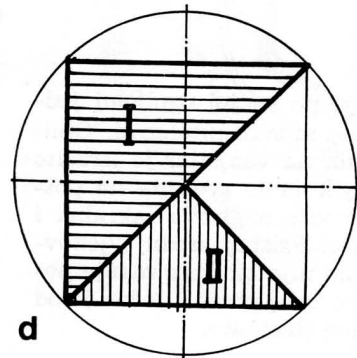
a

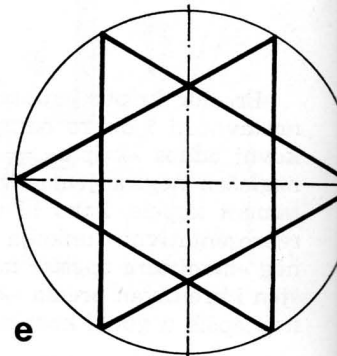
b

c

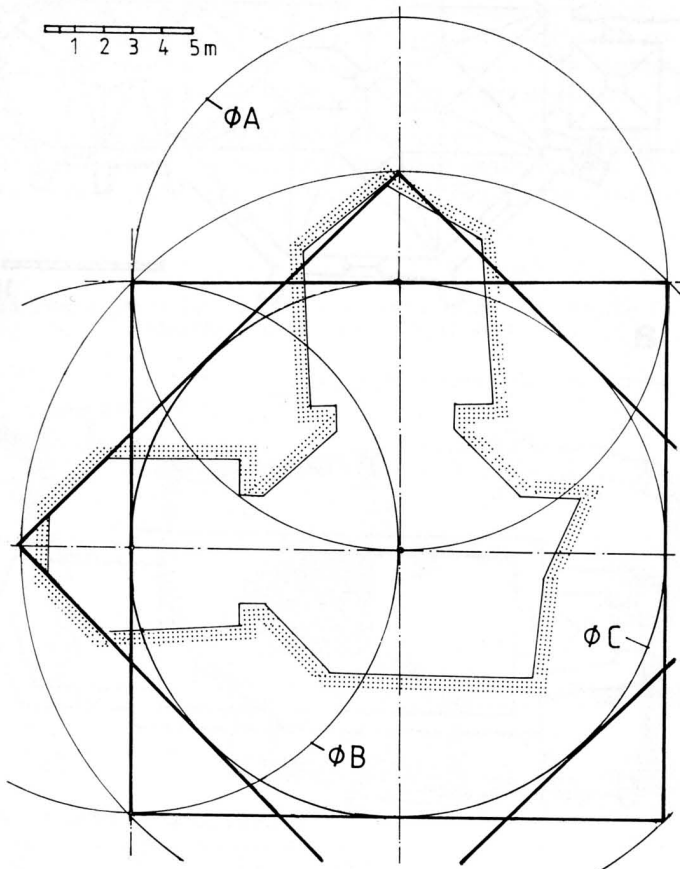
d

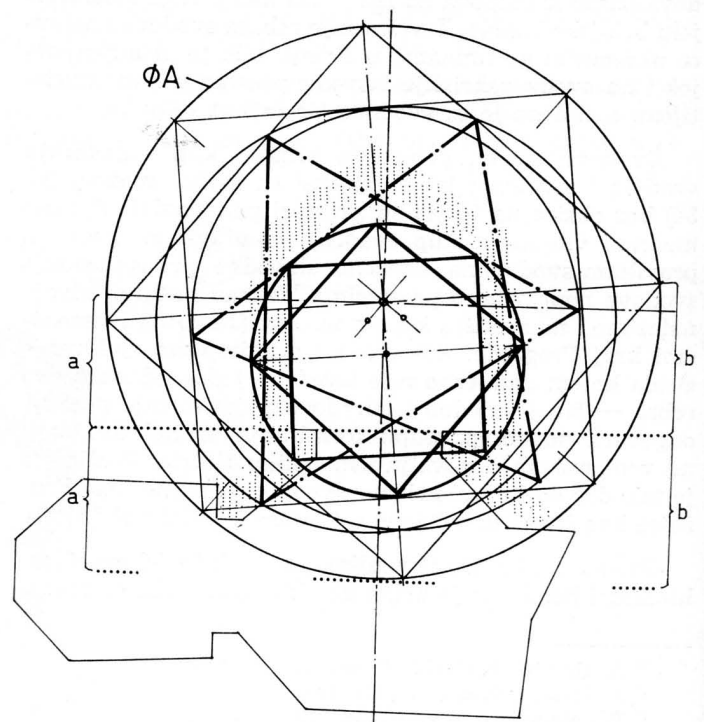
e

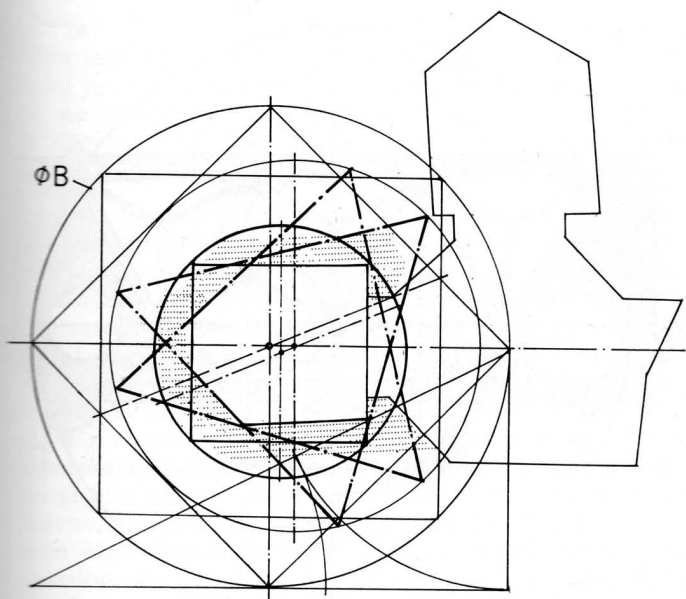
38 Geometrijske sheme, ključevi srednjovjekovne kompozicije kvadrangulacije i trijangulacije: a) crtež iz bilježnice Villaraa de Honnecourta; b) dvostruki kvadrat (»fierung über orth«); c) manji kvadrat upisan u veći; d) trokut u kvadratu (Gmünd); e) dvostruki istostranični trokut

39 Osnovna geometrijska shema kvadrangulacije tlocrta »kripte« kapele u Brinju: svaki dio tlocrta (centralni prostor i dva manja, pomoćna) određuje posebna kružnica istog promjera

40 Geometrijska shema konstrukcije južnog bočnog prostora »kripte«: najveća kružnica je ona s prethodne slike

41 Geometrijska shema konstrukcije istočnog bočnog prostora (odgovara svetištu kapele) izvidena je na sličan način kao kod južnog prostora: srednja kružnica je s dva istostranična trokuta, ali s drukčijim ekscentricitetom

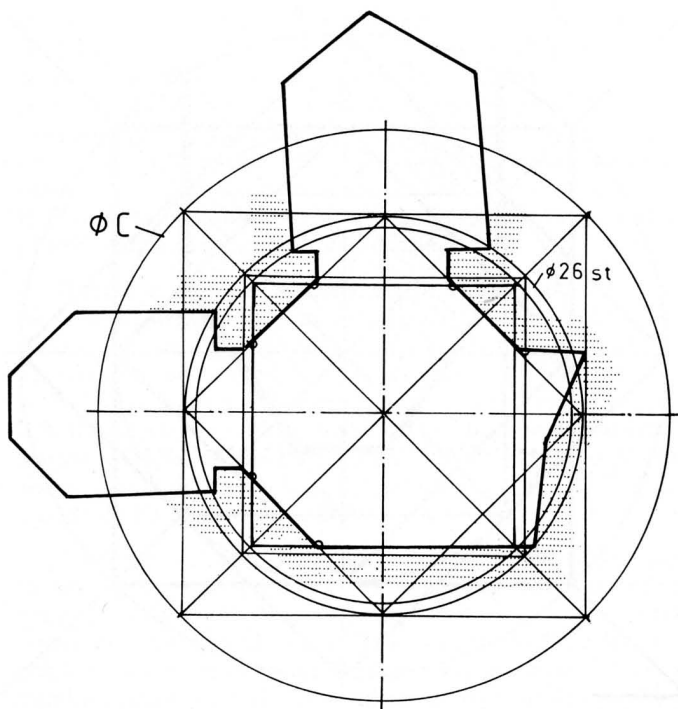
Svakako je karakteristično da je na gradilištima *crkve sv. Križa* u Schwäbisch Gmündu, na kojem je radio otac Petra Parlera Heinrich, pa i sam Petar, te na *samoostanskoj crkvi* u Zwetlu, korišten istostranični trokut (polovica kvadrata dijeljenog dijagonalom).⁷⁶ Na gradilištu *milanske katedrale* već se 1399. god. raspravljalo da li zapadno pročelje riješiti »ad triangulum« ili »ad quadratum«.

Petar Parler došavši u Prag oko 1356. god. nastavio je gradnju *katedrale sv. Vita* koristeći se kvadratom kao osnovnim kosturom kompozicije. Kvadrati određuju svod glavnog broda, *kapelu sv. Vaclava*, sakristiju. Treba uočiti da je bitna karakteristika nekih Parlerovih svodova križanje rebara pod pravim kutom, što ima izrazite izvođačke prednosti. Čini se da je Parler najradije primjenjivao kvadrat zbog izvođačkih pogodnosti, pa je čak započetu poligonalnu *kapelu Matije* iz Arrasa dovršio pravokutno.⁷⁷ Međutim, Parler se koristio i kompozicijskim postupkom s pomoću trokuta npr. kod ulaza u ka-

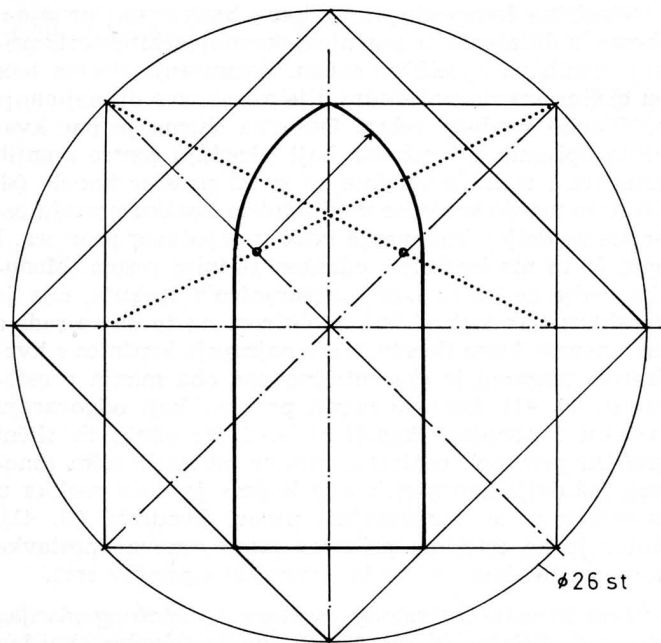
⁷⁶ V. Kotrba, o. c., str. 258.

⁷⁷ V. Kotrba, o. c., str. 26; Gotz Fehr, *Benedikt Ried*, str. 58.

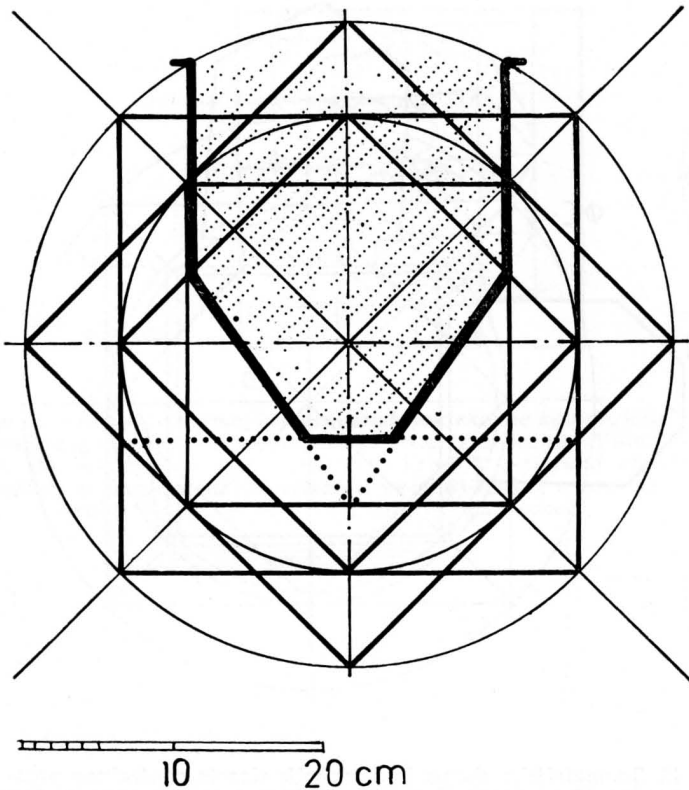
43 Geometrijska konstrukcija luka između centralnog i istočnog prostora »kripte«: osnovna kružnica \varnothing 26 stopa srednja je kružnica konstrukcije tlocrta centralnog prostora

42 Geometrijska shema konstrukcije tlocrta centralnog prostora izvedena je s osnovnom kružnicom istog promjera te dvije manje upisane u kvadrat osnovne kružnice. Srednjom kružnicom formira se s pomoću para kvadrata približno oktogonni prostor. Kvadrat najmanje kružnice daje položaje većine uporišta svoda, tj. mjesta konzola

1 3 5 m

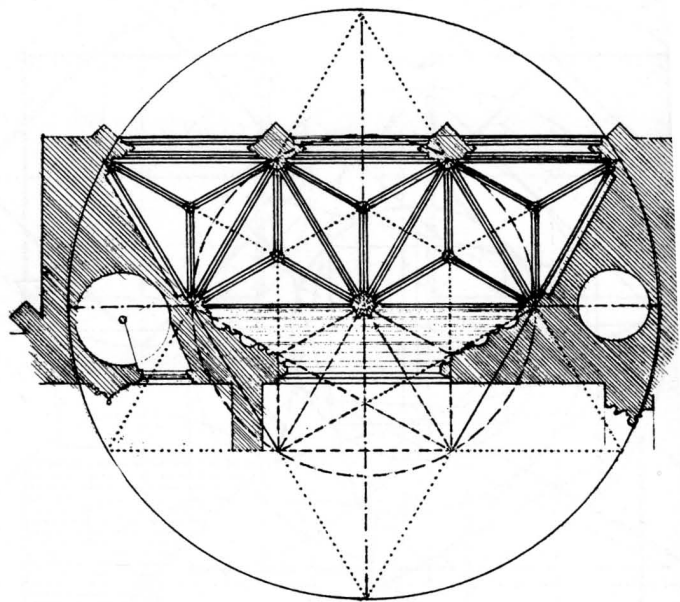

44 Geometrijska shema presjeka rebra svoda »kripte«

tedralu sv. Vita.⁷⁸ M. Roriczer, nastavljajući tradicije »praških junkera« i autor priručnika *Daz pucchlein von der fialen gerechtkait*, piše da je jedina i prava shema — kvadratura.⁷⁹

Grafička kompozicija »kripte« bazira na primjeni shema uobičajenih u srednjovjekovnoj arhitekturi, primijenjenih na specifičan način. Formiranje tlocrta teče od cjeline prema pojedinim dijelovima, sve do najmanje profilacije svodnog rebra. Osnovna shema je par kvadrata upisanih u kružnicu, koji određuju centre manjih kružnica i njihove veličine za svaki prostor kapele (sl. 39). Ove manje kružnice u slijedećem koraku postaju osnovne za dalje oblikovanje svakog pojedinog prostora. I opet je to niz kružnica, određen zlatnim rezom. Međutim ovdje se javlja i par istostraničnih trokuta, čija je karakteristika kut od 60°. S obzirom na to da se radi o jako nepravilnom tlocrtu, treća najmanja kružnica s kvadratom potpuno je ekscentrična kod oba manja prostora (sl. 40, 41). Iako su manji prostori koji odgovaraju svetištu i pobočnoj kapeli različiti (određuju ih slični grafički postupci) centralni prostor određuje osim osnovne, još dvije kružnice, među kojima je mala razlika u promjerima, te odgovarajući parovi kvadrata (sl. 41). Autor je na crtežima prikazao samo osnovne postavke kompozicije, kako se ne bi opteretile s previše crta.

Luk između centralnog prostora i istočnog manjeg prostora »kripte« (sl. 23) čini se da je također obrađen prvo kružnicom s kvadratima. Manjom kružnicom određeni su centri zakrivljenosti šiljastog luka (sl. 43). Os ve-

45 Geometrijska shema svoda južnog ulaznog pretprostora katedrale sv. Vita u Pragu. (Slika prema V. Kotrba, *Kompozicijska shema kleneb v chrámu sv. Vita v Praze*, *Umění*, 1959, 7, sl. na str. 266.)

će kružnice istovremeno odgovara visini petnaest svodnih rebara. Kružnica istog je promjera kao srednja kružnica (Ø 26 stopa) konstrukcije tlocrta centralnog prostora (sl. 42).

I konačno, profilacija rebra svoda određena je s dva para koncentričnih kvadrata (sl. 44).

Prilikom crtanja, odnosno projektiranja kapele, stari se »magister operis« držao određenog redoslijeda, postupne primjene sheme, koja se ponavljala u određenim varijacijama, od cjeline prema detaljima. Osnovni geometrijski lik su parovi kvadrata, dok su istostranični trokuti tek pomoćno sredstvo. Rezultat toga postupka je namjerna nepravilnost tlocrta, koja je oblikovni izraz svog vremena. Bez obzira na mnoge sličnosti s djelima i djelovanjem Petra Parlera, ta kapela i njezino oblikovanje korak su dalje, odnosno odgovaraju načinu rada praške dvorske radionice kralja Vaclava IV. koja je radila i pod utjecajem Petra Parlera.

Autor je ovdje dao samo analizu unutrašnjeg prostora, međutim odnos prema vanjskom volumenu čini se da je potpuno odvojena konstrukcija. Kapelu određuje sličan i nešto kompliciraniji postupak kao »kriptu«. Treba napomenuti da je veliki portal vjerojatno određen — potpuno ili djelomično — s pomoću istostraničnih trokuta s obzirom na to da je priklon profilacije portala pre-

⁷⁸ V. Kotrba, o. c., str. 264—266.

⁷⁹ V. Kotrba, o. c., 254, 266.

ma osi ulaženja — 30° . Glavni (južni) portal *katedrale sv. Vita* također je određen istostraničnim trokutima (sl. 45), iako je ondje priklon profilacije 60° . Isto takav kut nalazi se na dijelu profilacije južnog portala *crkve sv. Marka* u Zagrebu, vjerojatno kao posljedica rada majstora poteklih iz kulturnog kruga praških Parlera.⁸⁰

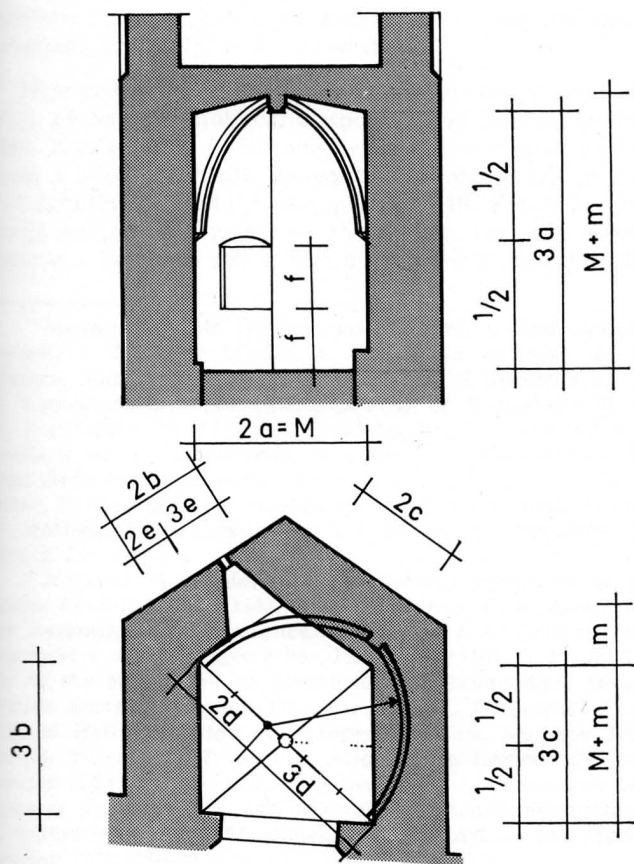
Bez obzira na geometrijsku konstrukciju kompozicije, realizirani oblici su uvijek takvi da ih se može izraziti u stopama i dijelovima stopa te da među pojedinim dijelovima objekta postoje brojčani odnosi. Tipičan omjer među pojedinim dijelovima npr. južnog pobočnog prostora »kripte« je $2 : 3$ (sl. 46). Taj omjer nalazimo i na nekim detaljima u kapeli. Burg u Brinju sagradio je Nikola IV. Krčki još davnog početka XV. st. Gradili su ga po svemu sudeći majstori potekli iz kruga praške dvorske radionice. Po mnogim svojim karakteristikama to je bila najmodernija arhitektura svog vremena: oblikovno, po udobnosti koju je pružala korisnicima, po novim obrambenim koncepcijama, a naročito po kvaliteti izvedbe. Mi danas još nemamo dovoljan pregled stanovanja npr. XIII. i XIV. st, no gotovo se sa sigurnošću može reći da je palača brinjskog burga nešto potpuno novoga, ne samo u nas već i šire s obzirom na srednju Evropu. Uobičajeno stanovanje u branič-kuli, koje je trebalo garantirati sigurnost vlasniku burga, premješta se u palaču, a branič-kula — koja je i ulazna kula bur-

ga — čini se da dobiva obrambenu i neke druge funkcije. Koliko se nazire prema preostalim dijelovima burga, ovdje se radi o cijelom jednom kompleksu: burgu, koji je imao stambenu, obrambenu, upravnu te vjerojatno i gospodarsku i trgovačku funkciju. Položaj na putu između Senja i Modruša vjerojatno odgovara jednodnevnoj etapi puta, sa svim posljedicama koje je to moglo nositi. To je istovremeno mogla biti materijalna podloga i obrazloženje za gradnju ovog grada.

Osipanje praških radionica oko 1400. god. i dijaspora velike množine majstora i stručnjaka za gradnju pridonijeli su razvitku gotičke arhitekture u kontinentalnoj Hrvatskoj i podizanju mnogih kvalitetnih objekata u relativno kratkom vremenu. Znanje i umješnost tih praških majstora — junkera praških — bilo je vrhunsko u srednjoevropskim koordinatama, i to ne samo po oblikovanju već i po tehnologiji gradnje, što je valjda bio i razlog da su bili toliko traženi.

Tijekom stoljeća burg Krčkih-Frankopana prerasta iz jednog feudalnog centra u krajišku utvrdu i utvrđeno naselje, prilagođavajući se zahtjevima vremena i potrebama obrane. Utvrđenja su i poboljšavana i prekrajana tako da Turci nisu nikad Brinje uspjeli zauzeti. Čim je turska opasnost prošla, prestaje značenje utvrde te brinjski burg naglo propada, nešto od nebrige, a nešto i kao posljedica potresa i čestih pregradnji u XVI. i XVII. st. Današnje stanje burga a naročito kapele sve je drugo nego zadovoljavajuće; evropska kvaliteta objekta trebala bi biti dovoljno opravdanje za obnovu.

⁸⁰ A. Horvat, *Odras praškog Parlerova kruga na portalu sv. Marka ...*, str. 27—29.

10. XII. 1983.

Napomena: Svi crteži autorovi prema vlastitim snimcima i analizama osim slike 35, 37-a i 45 koje su preuzete iz navedenih izvornika.

46 Prikaz nekih brojčanih odnosa dijelova južnog bočnog prostora »kripte«. U tlocrt je ucrtan kao prevaljen jedan od lukova s vođa: karakteristično da luk nije $1/2$ kružnice kao što je uobičajeno u klasičnoj gotici, već je zašiljen te ima dva centra zakrivljenosti, postavljena u dijagonale u odnosu $2 : 3$.

SUMMARYS

Marian Wenzel

A BOSNIAN KINGDOM METALWORKING TRADITION

The medieval Bosnian state derived considerable prosperity from the exploitation of silver mines, and its wealthier inhabitants are known to have enjoyed use of luxury silver drinking bowls. It is suggested that such bowls had been manufactured for Bosnian usage in a recognizable Bosnian Kingdom style, here analyzed for the first time. The style as described is not confined to drinking bowls, but can be traced in architecture, tombstone design and manuscript illustration. Whilst using design elements from Hungary, France, Italy, Byzantium and Islamic north Africa, Bosnian style combines them in a unique way. Some facets of this Bosnian style have been previously isolated as »Hercegovinian style« in studies of post-Ottoman metalwork which, however, ignore their pre-conquest antecedents. In fact, it is here shown that certain basic design elements of Bosnian Kingdom metalworking style derive from high-fashion European design of the time of Stjepan II Kotromanić. Once introduced to the Bosnian court, possibly on drinking bowls used to seal feudal contracts, such design elements became a permanent part of Bosnian design, distinguishing it from Serbian and Dalmatian styles.

In listing prominent examples of Bosnian style silver bowls, the mis-dating of some of them has been put to right.

patron of arts. Three of the medals bear his image on the obverse, with various scenes on the reverse (Catalogue Nos. 4—6). The beautiful Isotta degli Atti, Malatesta's mistress, later, wife is depicted on two more medals (Cat. Nos. 2—3), one with an elephant (the Malatesta device »Elephas Indus culices non timet«) on the reverse, the other showing a closed book of elegies dedicated to Isotta. More space is dedicated to Timoteo Maffei (died in 1470), whose portrait can be seen on one medal (Cat. No. 1). A citizen of Verona, just like the artist himself, he became canon at an early stage, and acquiring a profound learning, began the career as a famous praecher, writer and teacher, his fame spreading all over Italy. All this brought the favour of three Popes (Pius II, Nicolas V and Paul II) upon him. The latter nominated Maffei first as his own secretary, in order to invest him as the forty-seventh Archbishop of Dubrovnik in 1467. Maffei arrived in Dubrovnik in the same year, but soon enough discovered that his own ideas about the ecclesiastical, as well as secular matters did not correspond to those of the Ragusan Senate. The strife ended in an excommunication cast by the Archbishop upon his people in 1469. Maffei died in 1470 while preparing for a journey to Hungary, following the invitation of the Hungarian and Croatian King Mathias I, and was subsequently buried in the Romanesque Cathedral of Dubrovnik. His medal seems to have been cast around 1446.

Zorislav Horvat

BRINJ BURG AND ITS CHAPEL

Early in the 15th century, Nikola IV, prince of Krk, built a stately burg in Brinj. The burg is planned polygonally, with a chapel, defence tower and comfortable living quarters. These features are very similar to Krakowec Burg in Bohemia and certain other Czech towns dating from the late 14th century. The best preserved building is a two-story chapel, with a polygonal nave and details similar to those in »The Colum Hall« (Sloupova syn) on Hradčani in Prague and on several buildings done by Petar Parler. The style of both burg and chapel ascribes them to builders associated with the Prague court workshop of king Waclaw IV. Later, during 16th and 17th century the fortification was added to, because of the war with Turks.

Ivan Mirnik

MEDALS BY DE'PASTI IN THE NUMISMATIC COLLECTION OF THE ARCHEOLOGICAL MUSEUM IN ZAGREB

Six bronze medals from the Numismatic Collection of the Archeological Museum in Zagreb, all acquired before the First World War, are dealt with in this article. They were modelled by the famous Italian artist Matteo de'Pasti of Verona between 1446 and 1450. Their major part is directly or indirectly in connection with Sigismondo Malatesta, one of the most picturesque personalities of Italy of the fifteenth century. Malatesta was a gifted warrior and an accomplished

Radovan Ivančević

MODEL FOR RENAISSANCE RELIEF BAPTISM OF CHRIST IN TROGIR

The relief of the Baptism of Christ above the entrance to the Baptistery (1467) of the Trogir Cathedral is the largest Renaissance relief in Dalmatia. Through the comparative analysis of the composition, spatial relations of figures, typology of angels and the perspective of landscape with the »low« river and two towns autor states that this work must have been inspired by the invention of Piero della Francesca in his painting Baptism of Christ (London). For its classical composition and applied perspective Trogir relief has more Renaissance characteristics not only compared to contemporary (L. Dobričević) or even later painting of Baptism in Dalmatia (M. Hamzić, 1506) but also to some later Renaissance reliefs in Italy (G. Micelli). Rejecting the hypothesis that the outstanding features of the Trogir relief could be explained by the influence of Nicolas Florentin (proposed by Lj. Karaman and others) or George Dalmatian (A. M. Schulz) autor states that actual attribution of the Trogir Baptism to Aleši, since it is better than most of his works, remains uncertain.

Igor Fisković

JURAJ DALMATINAC IN ANCONA

Through critical interpretation of original documents and historical texts, the article has elucidated an important period in the life and work of the great master, Juraj Dalmati-